

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Соціально-гуманітарний факультет**  
**Кафедра психології та соціальної роботи**

**КАРИЙ Володимир Петрович**

**Функціонування і розвиток соціального партнерства у правових реаліях сучасної України/Functioning and development of social partnership in the legal realities of modern Ukraine**

спеціальність 231 – Соціальна робота  
освітньо-наукова програма – Соціальна робота та соціальна політика  
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи  
СРСПм-21  
**В.П. Карий**

---

Науковий керівник:  
д.психол.н., професор,  
**А.В. Фурман**

---

Кваліфікаційну роботу  
допущено до захисту:  
«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

Завідувач кафедри  
\_\_\_\_\_ **А. В. Фурман**

**ТЕРНОПІЛЬ -2022**

## ЗМІСТ

|                                                                                                                  |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                       | 3  |
| РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ                                                 |    |
| 1.1. Громадянське суспільство і держава: пріоритет соціального партнерства.....                                  | 7  |
| Висновки до першого розділу.....                                                                                 | 25 |
| РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОМАДЬКОГО СПІВЖИТТЯ І СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА                                         |    |
| 2.1. Генезис прав і свобод людини в Україні (історичний аспект).....                                             | 26 |
| 2.2. Наслідування традицій громадського життя в Україні і принципи об'єднання спільноти .....                    | 33 |
| Висновки до другого розділу.....                                                                                 | 39 |
| РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ І ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ                   |    |
| 3.1. Формування громадянського суспільства в правових реаліях сучасної України.....                              | 41 |
| 3.2. Сучасна інтерпретація конституційних прав і свобод людини у громадянському суспільстві. Право на працю..... | 43 |
| 3.3. Позиціювання громадянської зрілості як вияву соціального партнерства.....                                   | 52 |
| Висновки до третього розділу.....                                                                                | 56 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                    | 57 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                                  | 61 |

## ВСТУП

**Актуальність теми.**Формування правових і соціальних реалій українського суспільства з часів незалежності і по сьогодні супроводжується безліччю соціальних суперечностей та потрясінь, виявами психологічного дискомфорту для значної кількості громадян. Розвиток подій після революції Гідності у 2014 році спричинив виникнення гострих військових, соціальних, економічних, політичних, правових, міжнаціональних та моральних проблем.

Перед сучасним українським суспільством постали важливі питання, що потребують активного втручання в міжгрупові стосунки на різних рівнях соціального життя країни: взаємодії, конкуренції, суперництва, співробітництва, партнерства тощо. Часто соціальні процеси супроводжуються конфліктним перебігом, саме в цьому випадку роль соціального партнерства у врегулюванні конфліктних ситуацій стає необхідною. Вивчення соціального партнерства передбачає аналіз цього явища в контексті багатогранної діяльності людини з урахуванням сутності особистості суб'єкта, специфіки культури і соціальної організації суспільства.

Дослідження соціального партнерства є актуальним завданням для сучасної ситуації в Україні (наявність нестабільності, невизначеності, відсутність механізмів впливу на розвиток соціального партнерства, загострення політичних кризових явищ, інші проблеми). В сучасних умовах суспільного поступу, з неодмінною загрозою посилення меркантильних тенденцій, постійно існує небезпека руйнування як основ соціального партнерства, так і правових традицій минулого, що виступали засобами збереження соціальної цілісності суспільства, виступаючи чинниками внутрішньої соціально-політичної консолідації.

Суттєвим аспектом змісту соціального партнерства в українців є правове спрямування. Завдяки традиціям взаємодопомоги, формам громадського спілкування, сімейному вихованню, відбувається закріплення і відтворення цінностей громадського способу життя, прилучення індивідів до суспільно

значущої діяльності як основи розвитку соціального партнерства. Громадянська активність і соціальне партнерство сприяють становленню соціальної однорідності суспільства, сприяє набуттю навичок спілкування і взаємодії, піднесенню культурного рівня людей тощо. Сучасна правова і соціокультурна ситуація, з дедалі більшим домінуванням альтернативних ліній соціального партнерства, актуалізує проблему політико-правової і морально-правової стабілізації українського суспільства.

Проблема правових основ розвитку соціального партнерства в Україні є науково актуальною з огляду на визначення масштабів її впливу як на поточну суспільну ситуацію, так і на перспективи громадянської життєдіяльності людської спільноти, засвідчуючи нагальну необхідність становлення і розвитку соціального партнерства в суспільстві. Зокрема, у сучасних складних умовах перебігу процесів державотворення в Україні, присутній процес конкуренції між «централізованим», «державним» правом та традиційним правом, що є результатом тієї історико-культурної традиції, що свідчить про взаємодію різних соціальних груп, релігійних та етнічних меншин. Це, у свою чергу, обумовлює потребу поглибленого наукового осмислення феномену соціального партнерства в контексті покращення процесів перебігу громадянського співжиття, окреслення його політико-правових особливостей і характеристик.

Як підтверджують праці науковців, у вітчизняній суспільно-політичній думці триває процес осмислення механізмів політико-правових впливів на ситуацію соціального партнерства в українському соціумі, вивчення політико-соціального досвіду співжиття українців, адже сучасний світ XXI століття, з його глобальними суспільними катаклізмами, екзистенційними настроями, визнанням усепроникаючої кризи культури і громадянської моралі, потребує правової рецепції і визнання норм політико-правової культури як таких, від прийняття яких безпосередньо залежить фізичне виживання спільноти, її політичний, соціальний і духовний розвиток.

Представлена проблема обумовила вибір теми дослідження: «Функціонування і розвиток соціального партнерства в правових реаліях сучасної України».

**Мета дослідження** полягає у з'ясуванні особливостей становлення соціального партнерства в Україні на засадах політико-правової регламентації, історичними витоками якої є організація норм і правил, притаманних традиційній культурі української громади.

Для досягнення заданої мети визначені **такі завдання**:

- розкрити сутність понять «соціальне партнерство», «громада», «право», «держава» як наукових понять та соціально-політичних феноменів;
- дослідити причини і умови розгортання соціального партнерства на засадах політико-правових процесів в сучасній Україні;
- виявити місце та роль права і правових традицій в організації соціального партнерства і громадського життя;
- визначити ефективні шляхи подолання політико-правових деструкцій у громадянському суспільстві у пріоритетній формі свого функціонування – соціальному партнерстві.

**Теоретико-методологічною основою** дослідження є: метод системного аналізу, історико-культурологічний метод, структурно-функціональний та компаративний підходи в аналізі політичних і соціальних характеристик громадянського суспільства.

**Об'єктом дослідження** є феномен соціального партнерства в правових характеристиках і оцінках.

**Предмет дослідження** – соціальне партнерство у проявах правових реалій сучасної України.

**Практична значущість отриманих результатів** полягає у використанні результатів дослідження в практиці соціальної та управлінської діяльності щодо оптимізації процесів організації громадського життя в українському суспільстві.

**Апробація результатів** дослідження здійснювалась шляхом участі у науковій конференції: «Правові і соціальні проблеми у реаліях сучасного українського сьогодення (в аспекті соціального партнерства)».

**Структура роботи** обумовлена метою і завданнями дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (73 найменування). Загальний обсяг основного тексту становить 65 сторінок, основний зміст роботи викладено на 60 сторінках.

## РОЗДІЛ 1

### НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

#### 1.1. Громадянське суспільство і держава: пріоритет соціального партнерства

Починаючи з 70-х років, на Заході великої популярності набула тематика «громадянського суспільства». Згідно з традицією, яка бере свій початок від Аристотеля, громадянське суспільство і держава є антиподами, але такими, що навзаєм доповнюють один одного[2, с. 379].

У Г.Гегеля, К.Маркса, протилежність громадянського суспільства та держави є протилежністю приватного та загального інтересів. З точки зору К.Маркса, протилежність громадянського суспільства й держави породжена буржуазним суспільством і набуває своєї зрілої форми. Протилежність громадянського суспільства й держави при капіталізмі зумовлена тим, що, проголосивши право людини на свободу, що на практиці означало право на приватну власність усіх, буржуазія на перше місце у діяльності індивіда висунула приватний інтерес. Для членів буржуазного суспільства не тільки всезагальний інтерес суспільства є ілюзорним, але навіть загальний інтерес свого класу. Саме у цьому полягає протилежність держави як носія загального інтересу та громадянського суспільства як опертого на панування приватного інтересу. Цим зумовлена відносна самостійність, незалежність держави не тільки від суспільства, але й від панівного класу. На цьому ґрунтується влада держави й її апарату. Проте саме тут криється небезпека розростання держави, бюрократичного апарату й як наслідок – підпорядкування їй громадянського

суспільства. У цьому разі громадянське суспільство повстає проти держави, повалює бюрократичну касту чиновників. Пріоритет у взаєминах громадянського суспільства та держави К.Маркс віддавав першому[39, с. 62, 119].

У наші дні проблема взаємин *громадянського суспільства та держави* постала дещо інакше. Вона ставиться як проблема формування громадянського суспільства як *передумови становлення політичної демократії, обмеження всепроникної ролі держави*. Перед суспільством та державою постає проблема оптимального поєднання інтересів індивіда і держави, індивіда та колективу, колективу та держави, індивіда та громадських об'єднань, громадянських об'єднань та держави як передумови їхнього нормального розвитку. Розв'язання цієї проблеми вбачається на розробці шляхів рівноправного функціонування різноманітних форм власності, розвитку громадянських ініціатив та громадських об'єднань, підвищення ролі т інституцій сім'ї, корпорації та ін., обмеження втручання держави як політичного механізму й розвиток демократично толерантного суспільства.

Для розвитку в Україні громадянського суспільства є необхідні підвалини – процеси євроінтеграції загальнодемократичного характеру, а також власні історичні традиції громадянського впорядкування, а саме традиції магдебурзького права, суспільний устрій Галичини, козацьке самоврядування та ін. Про необхідність розбудови громадянського суспільства доречно говорити як про нагальну потребу часу й можливий шлях виходу з гострої політичної та соціальної кризи, у якій сьогодні знаходиться Україна.

Ідеологічно процес розбудови громадянського суспільства визначається формуванням демократичного світогляду, вихованням самосвідомості та самоповаги, поваги до оточуючих, адже громадянське суспільство – це передусім механізм самоорганізації спільнот, дієвість якого визначається принципами самоврядування й культурного розвитку. Отримати гідний шлях подальшого суспільного розвитку можливо на засадах визнання первинності прав людини над правами нації, суверенності особи та прав громадянина. Отже,



громадянське суспільство – це таке суспільство, правову основу якого складають визначеність та захист прав людини і громадянина. Саме громадянське суспільство забезпечує умови для утвердження людської гідності, включаючи повну реалізацію її національної гідності. У той же час, добровільний союз, побудований на єдиних громадянських принципах, здатен слугувати збереженню та примноженню самобутності соціальних спільнот в достатньому обсязі.

Світова історія переконливо свідчить, що лише співдружність суверенних осіб створює справді суверенну державу, а примат державного насилля над особистістю, спільністю, інституцією веде до тоталітаризму та подальшої анархії.

У громадянському суспільстві домінантним стає принцип сполучення самовизначення спільності і надання людині прав і свобод, притаманних цивілізованому суспільству, включаючи рівність перед законом, соціальну захищеність, можливість економічної ініціативи та вільного духовного розвитку: громадянське суспільство обумовлюється наявністю громадянської свідомості, тобто високого рівня самосвідомості, колективної свідомості, державної свідомості.

Виходячи з пріоритету громадянського суспільства над державністю, допустимим є твердження, що права людини і особи, спільноти чи соціальної інституції, які представляють ідею людини є вищими, ніж ідея державного суверенітету. Так, розповсюдженням є явище, де в державах, що сконсолідовані навколо національної чи релігійної чи іншої ідеї, розповсюдженням є явище порушення прав людей, які не належать до представництва «більшості», цю ідею розділяючи. Коли переступається межа людської гідності, з'являються осоружні риси національної чи релігійної, чи расової пихатості, коли забувається про загальнолюдські чинники, порушується принцип рівноправності та справедливості. Доречно зазначити, що у громадянському суспільстві здатність бути самокритичним є необхідною задля подолання хибного розуміння престижу нації чи культури.

Громадянське суспільство у процесах державотворення виступає як механізм соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого (особливо родинного) та різного роду гатунку об'єднаннях, та їх об'єднуючих комунікацій. У поняття громадянського суспільства включеними також є розуміння вартостей, що є відмінними від національних і політичних. Громадянське суспільство визначається як свого роду місце соціальної дії, відносно автономне щодо держави.

Громадянське суспільство виступає у своїй іпостасі як проект державотворення, бажана модель справедливих, рівноправних відносин, як міжособистісних, так і міжсуб'єктних. До складових ознак громадянського суспільства доречно віднести 1) наявність громадянської свідомості та самосвідомості; 2) приватність особи, її автономію від держави; 3) дотримання прав людини й особи; 4) дієвість принципів самоорганізації у соціальних інституціях й об'єднаннях; 5) розвиток громадянських та економічних ініціатив; 6) гнучка система соціального захисту; 6) обмеження втручання держави у функціонування сфер суспільства на всіх рівнях соціальної взаємодії.

Для розуміння специфіки громадянського суспільства звернемося до понятійних категорій, що умістовлюють характеристики державного й суспільного впорядкування: поняття права, правової держави, держави, соціального захисту, забезпечення й норм, та ін. Ці поняття є ключовими поняттями, необхідними для осмислення феномену громадянського суспільства.

*Право* – це певна система чітко встановлених, закріплених та санкціонованих державою загальнообов'язкових норм і правил поведінки, що виражають волевиявлення населення, ці правила є спрямованими на врегулювання суспільних відносин щодо даного волевиявлення, дотримання цього забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави. Право виникає на певному етапі розвитку суспільства, супроводжуючись ускладненням механізмів регламентації і взаємодії людей. Право надає упорядкованості й

стабільності суспільним відносинам, підтримуючі внутрішньосистемні стосунки і санкціонуючи їх.

Сутність та зміст поняття права в загальнонауковому значенні та в значенні нормативного забезпечення соціальної роботи розкривається через універсальні та спеціальні категорії: право, держава, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні норми, соціальна держава, право загальносоціальне, правова держава, соціальна робота, світове право, концепція «світової держави», правова система, Конституція України, Конституційні права і свободи громадян.

В науковій літературі розрізняють право загальносоціальне і право спеціально – соціальне.

Право загальносоціальне – це удавані можливості суб'єкту суспільного життя, об'єктивно зумовлені рівнем розвитку суспільних відносин і правової культури і які є загальними та рівними для усіх суб'єктів соціальної взаємодії. Розрізняють: права людини ; народу, права сім'ї, нації, інших соціальних угруповань (класів, громадських об'єднань, прошарків, груп, трудових колективів тощо); права людства.

Правова система – система усіх юридичних явищ, що існують у державі, групі. Так само як політична система суспільства, держава, її представницькі органи та організації є суб'єктами політичної та соціальної дії. Юридична внормованість є необхідною запорукою стабільного розвитку суспільства, людини, усіх ланок та рівнів соціальних взаємин. До складу правової системи входять: правові акти, юридичні норми, акти тлумачення і застосування цих норм; діяльність відповідних суб'єктів, їх відносини по створенню таких актів; види і вияви правової свідомості; стан законності, його деформації, як акти правомірної чи неправомірної поведінки. В той же час система права – це система усіх чинних юридичних норм держави.

*Держава* – є організацією політичної влади у суспільстві, яка виражає інтереси та волю пануючої в ньому класу, здійснює управлінські акти, що мають вплив на суспільні процеси за допомогою системи дії

загальнообов'язкових правил поведінки і механізму впровадження цієї системи в життя. Стратегічно зрілим шляхом розвитку держави в сучасних умовах є її трансформація у соціально – демократичну правову державу, основу якої становить громадянське суспільство і яка відображає волю більшості населення та виконує зобов'язання по дотриманню прав людини та особистості.

Соціальна держава – вживається в двох значеннях: як теорія; як практика, що спирається на конституційне проголошення країни соціальною державою. Соціальна держава – це держава, яка, ставлячи за мету реалізацію прав людини на гідне життя, бере на себе соціальну функцію – проведення соціальної політики, спрямованої на розробку і здійснення системи реформ і заходів соціального захисту населення: працевлаштування, пенсійне забезпечення, допомога у випадку безробіття, будівництво житла, заходи в галузі освіти, охорони здоров'я.

В завдання соціальної держави входять не лише забезпечення соціальної безпеки людини шляхом гарантованого життєвого рівня людей похилого віку, інвалідів, хворих, безробітних, допомога великим сім'ям, вкладення в охорону здоров'я, житлове будівництво. Характерною ознакою соціальної держави є надання рівних стартових можливостей з допомогою державної освіти і виховання, податкової політики, регулювання ринку праці і контролю умов праці, захисту економічних і політичних прав громадян.

В сучасних конституціях країн Заходу і Сходу зафіксовано, що вони є соціальними державами нерідко говорять, що вони є соціальними правовими державами, чим підкреслюється функціональна єдність формальних і матеріальних елементів, що стосується принципів організації держави. Саме акцент на соціально правовій державі свідчить про наповнення її матеріальним змістом за рахунок підвищення статусу соціальних і економічних прав ( на працю, на соціальне забезпечення ) до рівня «класичних», тобто політичних і громадських. Концепція соціальної правової держави є відновленою і водночас об'єднуючою два суперечливих поняття: соціальної безпеки і матеріальної рівності, які властиві соціальній державі, та вільного розпорядження собою і

створеними благами, і також обмеження влади держави, які є притаманними правовій державі. У цій двоїстості функцій держави поєднані одночасно і небезпека суворого контролю за індивідами і сприяння зростанню дійсно реальної свободи, звільнення від злиденності, забезпечення рівності. Тут знаходяться шанси на успіх – стабілізація політичної, соціальної та економічної системи і їх еволюція.

Правова держава – це така держава, в якій юридичними засобами забезпечується максимальна реалізація охорони і захисту основних прав людини. Саме така держава є одним з найвизначніших політико - юридичних ідеалів людства. Забезпечення прав людини державою робить управління суспільством якісно іншим. Право понад усе, розвинена правова і громадянська свідомість, функціональна правова і політична культура, в цьому простежуються бажані наміри досягнення якісно нових форм суспільної взаємодії.

Згідно з сучасною концепцією правової держави перевага надається соціально – змістовному аспекту, який передбачає панування у суспільному та державному життєустрої законів, які виражають волю населення країни, втілюючи основні загальнолюдські ідеали та цінності. Для утворення правової держави замало наявності законів як актів представницького органу законодавчої державної влади. Принципово важливим є те, щоб вони слугували реальними механізмами контролю за поведінкою, принципами регуляції усіх сфер суспільного життя.

Поняття «правова держава» використано у Конституціях деяких країн (Німеччина, Іспанія, Бразилія, Польща, Україна, Росія та інші). Проте ці Конституційні положення відображають не стільки реальну дійсність, скільки спрямування, орієнтацію, прагнення відповідальності зокрема і Українська держава.

У правовій державі та громадянському суспільстві необхідною складовою дотримання прав людини і особистості є система соціального захисту – державних гарантій по дотриманню прав громадян на працю, допомогу по

безробіттю; підтримці життєвого рівня населення через запровадження мінімальних розмірів основних соціальних гарантій; наданні державної допомоги, пільгування та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам, їхнім сім'ям, які виховують дітей; матеріальному забезпеченні при досягненні пенсійного віку, тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо. Свої особливості має соціальний захист окремих категорій громадян: військовослужбовців, інвалідів, державних службовців, ветеранів війни і праці, потерпілих від аварії на Чорнобильській АЕС.

*Соціальні норми* – загальні правила, що регулюють поведінку людини. Вони зумовлені об'єктивними потребами розвитку громадянського суспільства, спрямовані на впорядкування громадського життя. Соціальні норми мають загальнолюдський характер, вони є масштабом, взірцем для поведінки людини у будь-якій ситуації, еталоном відносин. Приписи соціальних норм стосуються не конкретної особи, а певного кола або всіх людей. Зміст і характер соціальних норм зумовлені передусім економічними, політичними, матеріально – побутовими, соціальними, правовими, факторами. Соціальні норми є зразками належної поведінки, вони наповнені інформацією про соціальні цінності та певний порядок ставлення до інших людей, природи, релігії, держави тощо. Серед соціальних норм виділяють дві їх важливі категорії: правові і неправові. Правовими є норми моралі формальних і неформальних об'єднань, традиції, звичаї тощо. До найважливіших соціальних норм належать норми політичні, тобто норми, призначенням яких є регуляція між групами, спільнотами, об'єднаннями державою тощо.

*Політика* як особлива форма соціальної діяльності виникає одночасно з державою й тією ієрархічною системою влади, котра покликана забезпечити в суспільстві громадянський порядок на основі чіткого розмежування панування та підлеглості. В англійській мові поняття «політика» у різних його значеннях має відповідні еквіваленти вираження: *policy* – політика, лінія (спосіб) поведінки, курс, настанова, політичність, хитрість, функціонування політичних структур; *politics* – політика, політичне життя, політична діяльність, політичні

переконання, аналіз політичної поведінки; натомість *polisy* – держава, державний устрій, форма чи образ правління, здійснення владних відносин у суспільстві.

Політика виникла і розвивалась як специфічний механізм здійснення громадських (публічних) справ на відміну від приватного життя людей, від суспільної організації, заснованої на кровно-родинній залежності, звичайного дотримання порядку у громаді тощо. Ще в давнину мислителі усвідомлювали, що особа пов'язана з суспільством, державою безліччю видимих та невидимих культурних зв'язків. Причому особлива увага приділялася інтеграції людини в систему державного життя, визначенню її громадянського статусу.

В античних містах-державах (полісах) справжніми громадянами вважалися ті, що володіють правом на земельну та іншу власність. Втакому розумінні „політичні” права означали цілковиту тотожність громадянина й політичної особи. Давньогрецький філософ Арістотель у творах „Політика” та „Афінська політія” підкреслював, що ця тотожність визначає людину як „політичну тварину”, тобто соціальну істоту, яка живе за законами полісу й не відрізняє себе від держави. Не заперечуючи егоїстичних нахилів, атакістичних, агресивних рис людини („тварини”), мислитель вважав, що людині іманентний потяг до спілкування. Ця особливість, яка переростає у міцні зв'язки між сім'ями і родами задля добродесного життя та самоцінного існування, й спричинює, на його думку, утворення держави.

В європейській, а передусім французькій та англосаксонській політології, політика визначалася як наука про характер і функції держави, урядові структури, за допомогою яких остання здійснює свою владу. Причому наголошується на її провідній функції – владному примусові, який межує з насильством й часто трансформується у насильство. На думку Т. Гоббса, держава не зв'язана громадянськими законами й політична влада є вищою за закони, адже „люди і зброя, а не мова та обіцянки надають законам сили і впливу” [13, с. 57]. Автор „Левіафана” наділяє державу абсолютною владою над людиною. Обов'язок громадян постає в тому, щоб добровільно підкорятися

державі. Пізніше Жан-Жак Руссо зауважив, що таке розуміння ролі держави прирівнює її до в'язниці, головним наглядачем якої виступає суверен-правитель. Образ держави – „Левіафана” в історії політичних вчень став синонімом тоталітарних, антигуманних режимів.

Макс Вебер формулює відповідний умовивід: будь-яка особа, яка присвячує себе політиці, прагне влади, а отже й насильства [7, с. 649]. Держава, так само як і політичні союзи, які історично їй передували, спирається на легітимне насильство як засіб владарювання над людьми.

Розуміння політики як боротьби за владу, її „використання” в інтересах певного класу (класів) доповнилося її функціональним призначенням стосовно оптимізації цих відносин з метою забезпечення можливостей гідного людського існування, розвитку й самореалізації особистості.

У руслі такого підходу політика трактувалася як соціальний „інструмент” удосконалення суспільства на засадах свободи і добробуту людини. Таке розуміння політики переносило центр уваги з „зовнішніх” щодо звичайної людини факторів влади на „внутрішній план” особистості (офіційний термін ООН, який підкреслює пріоритет духовного та соціального життя людини).

Відповідно змінювалося і уявлення про лідерів політики. Їхня діяльність повинна будуватися на усвідомленні власної відповідальності за здійснення гуманістично спрямованих програм, „олюднення” обставин людського буття. Такі ідеї, зокрема, містилися в творах видатних представників української політичної думки – В. Винниченка, М. Грушевського.

Так, за М. Грушевським, головною турботою української трудової держави має бути піклування про соціальні потреби громадян, задоволення їхніх культурних, духовних запитів [11, с. 86]. Слід підкреслити, що саме ці ідеї набули домінуючого значення в теорії, політиці і практиці соціальної держави – феномену політичної реальності другої половини ХХ-початку ХХІ століть.

В українській суспільствознавчій думці поняття політики досліджувалося фундатором консервативної школи В'ячеславом Липинським у праці „Листи до братів-хліборобів”.



На думку вченого, сутність політики полягає у „рівновазі” між „політичною творчістю” й „політичною наукою”, що забезпечує високу „політичну вмільсть” провідної верстви нації та всього народу. „Прикладування до політичної творчості даних політичної науки, – писав В. Липинський, – виходить у сферу політичної умілості. Така чи інша рівновага між першою і другою – таке чи інше уміння використовувати для творчості дані науки – лежить в основі того, що прийнято назвати політичними відносинами” [37, с.74]. Політична обізнаність нації пропорційно залежить від таких чинників: 1) наявного політичного досвіду нації; 2) наявності сильної і свідомої політичної волі у нації та вміння або невміння керувати нею на підставі даних науки, досвіду і традицій управління; 3) ступеня інтелігентності нації та розвиненості національної еліти [37, с.75].

Основним напрямом розвитку політичної системи є розгортання демократії, удосконалення державного апарату, підвищення активності громадських організацій, формування політичної культури громадян.

Науковці розглядають політичну систему як структуру, що історично склалася в певні періоди функціонування суспільства (В. Бебик, Д. Белл, Л. Нагорна). Це обумовлений історичними, соціально-економічними й політичними умовами якісний стан політичного життя суспільства, що відображає рівень освоєння суб’єктом відносин, цінностей і норм, ступінь соціальності у перетворенні політичної дійсності.

Водночас, громадянин, особа, є головним об’єктом уваги з боку політики, держави, владних структур. Виборець або абсентист, правослухняний громадянин або кримінальна особа, тюремний в’язень, чесний платник податків або людина, яка приховує свої прибутки, військовозобов’язаний, котрий виконує свій громадянський обов’язок й молода людина, яка „принципово” цей обов’язок не визнає, – всі без винятку члени суспільства, безпосередньо або опосередковано, відчують на собі владний вплив законів, указів, розпоряджень, інших регулятивних, контролюючих та організуючих актів держави. Вони постійно перебувають в інформаційному, ідеологічному,

пропагандистському полі діяльності політичних партій, суспільно-громадських рухів та об'єднань.

Навіть тих, хто прагне уникнути будь-яких контактів з політикою, зберегти власну автономію, категорично заперечує втручання в особисте життя, політика все одно «дістає». Адже політичні взаємовідносини особи і суспільства визначаються також соціальним статусом індивіда. Людина – не просто громадянин держави, але й органічна частка народу, етнічної спільноти. Вона належить до певного класу або верстви, є членом професійного об'єднання, представником соціально-демографічної групи. Функціонування цих соціальних утворень також багато в чому визначається й регламентується політичними нормами та регуляторами.

Тому зрозуміло, що „уникнувши” безпосередніх контактів з політикою на теренах державного, соціального простору, особа стикається з нею у сфері «умовно бездержавного» суспільства. Життєдіяльність, здатність до самоврядування, матеріальні та інші можливості соціуму цього рівня також у кінцевому підсумку визначаються законодавством, соціальною політикою держави.

М.Михальченко та В.Андрущенко наголошують, що в сучасній Україні виникла модель суспільства „з розтروщеним кістком вертикальної ієрархії, яке застигло на грані бідності та озлобленості, роздратованого, але водночас недієздатного, такого, що не має належного потенціалу ні для активних творчих дій, ні навіть для активного самозахисту. Домінуючим у суспільстві стає тип авторитарної особистості з властивими їй соціально-правовою пасивністю та фаталізмом, схильної лише до стихійного бунту” [6, с. 247].

З оригінальним підходом до пояснення сутності українського світобачення та його впливу на процеси націєтворення виступив сучасний український вчений В.Кизима. Поділяючи нації та їхні ментальності на класичні та некласичні, вчений доходить висновку, що Україна – некласичне (маргінальне) суспільство. У ній та подібних до неї державах соціально-економічні, політичні та духовні процеси розвиваються під впливом не внутрішніх, а зовнішніх

чинників. „Некласичність української ментальності, – пише В. Кизима, – впливає з історичної маргіальності українського суспільства” [3, с. 117].

Соціальні відносини сучасного періоду означені наявністю дезінтегруючих процесів, світоглядним хаосом, важкою соціально-психологічною атмосферою, відсутністю чіткого уявлення про шляхи подальшого розвитку та цінностей, на які слід орієнтуватися. Особиста та соціальна невизначеність громадян, їхня невпевненість у стабільності соціальних структур, гальмують процес формування сучасної культури соціальних відносин. Посилилися явища маргіальності і конфліктності у соціальних взаєминах. Перебіг соціальної кризи поглиблений ситуацією пандемії у світі і Україні, відсутністю стабільної правової регламентації в соціо-гуманітарній сфері. В соціально-економічній сфері за останнє десятиліття XXI ст. в житті українського суспільства не відбулося суттєвих позитивних змін на краще, стрімко піднялися ціни за комунальні послуги й на продукти харчування.

Водночас, примітними ознаками процесу державного будівництва стало посилення впливу Верховної ради – вищого законодавчого органу, зміцнення виконавчої влади, розвиток системи місцевого самоуправління, фінансово-банківської системи. Вищезазначене позначилося на формуванні сучасної правової культури в усіх сегментах українського суспільства, сприяючи прогресові соціальних і правових взаємин в сучасній Україні: намітилася стабілізація виконавчої влади, нових якісних рис набула діяльність політичних партій та суспільно-політичних рухів, збагатилася практика громадського життя (форуми громадянських сил, референдуми, опозиційна протидія тощо).

Розвиток правових реалій в сучасній Україні пригальмовується невизначеністю державної самодостатності, нерозв’язаністю геополітичної проблеми. Україні значною мірою притаманне лімітрофне (від грецьк. *limit* – кордон, межа і *trópos* – постачаючи) становище, „проміжне” існування, невизначеність у соціальних, політичних і культурних орієнтаціях глобального та євразійського виміру. Межовість, котра тривалий час була пов’язана з відсутністю власної держави, породжує комплекс „кривди”, образи. Ця кривда

може виявитися „або в орієнтації на реактивну агресію або в напрямку сублимації у стражданнях, або в соціально-утопічному мрійництві. У соціальному житті цей соціопсихічний селянський чинник, підсилений граничним індивідуалізмом, виявлявся у схильності українців до малих форм організації та самоврядування (громадоцентризмі), у розколах і дробленні політичних масових об'єднань, у невмінні та небажанні виробляти й реалізовувати загальнонаціональні соціальні програми.

Симон Петлюра у листі до К.А.Мацієвича, відомого вченого і громадського діяча (був міністром закордонних справ Української народної республіки), від 25 січня 1925 р. емоційно зазначав, характеризуючи рівень громадянської культури тогочасного українського суспільства: „В українській нації стільки хамсько-сволочного елементу, стільки несталості і нахилу до зрадництва, що часом аж страшно стає і не знаєш, як боротися з тою гангrenoю, що з середини, в самім лоні її, як той шашіль, і точе, і розкладає її” [7].

Специфіка України полягає в тому, що вона не була ні центром, ні периферією, й майже постійно знаходилася між різними полюсами, на лінії протистояння, включаючись до складу то однієї, то іншої держави. Тому для України характерним є нестійкий соціальний стан, постійне маневрування й балансування на межі ризику. Це, на думку дослідника, істотно вплинуло на психологію народу, його духовні, соціальні та інші форми життєдіяльності, провокуючи „маргінальний стан України, наявність різних інтересів, устремлінь, позицій, цінностей, орієнтацій, призводячи до регіональних розбіжностей і непорозумінь, а то й до тяжких конфліктів” [3, с. 117].

У загальному значенні поняття «конфлікт» у перекладі з латинської «conflictus» означає «зіткнення». Вже саме це слово говорить про наявність певного неузгодження, непорозуміння, протиборства. Конфлікт є «зіткненням двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їх інтересів в умовах протидії та крайнього загострення суперечностей».

Одне з перших політичних визначень конфлікту знаходимо у працях англійського вченого Л.Козера: «...конфлікт – це боротьба за дефіцит влади,

статусу або засобів, необхідних для утримання домагань, цінностей; вона передбачає нейтралізацію, обмежування або ліквідацію цілей суперників...” [Цит.за: 4,с. 136]. Автор розглядає конфлікт як засіб досягнення деякого результату (цілі) або як самоцілі.

Конфлікт розглядається також як змінювання об’єктивного статусу особи в суспільстві, яке потребує перебудови її суб’єктивних ставлень. Під конфліктом розуміється зіткнення різних суб’єктивних та об’єктивних сторін у мотивах, діях, поведінці окремих людей, груп. Конфлікт є виявом неузгодженості спільної діяльності щодо реалізації інтересів, у конфлікті вбачається зіткнення протилежних поглядів, не співпадання інтересів, дій окремих людей та їх спільнот.

Вельми цікавим є міркування про поняття «конфлікт» як один із засобів самоствердження та подолання негативних тенденцій особистості, як процес, що являє собою ситуацію незнайденого виходу та розвиток дій на шляху пошуку засобів стабілізації взаємин, як один із крайніх засобів регулювання міжособистісних стосунків.

Як резонно зауважує В.Кизима, специфіка національної ідеї українського народу полягає в тому, що це не тільки й не стільки ідея творчості, скільки ідея свободи, часто витлумачувана як стихія вольності й руйнування [3, с. 120]. Орієнтація на соціальну „незалежність від” є стійкою ментальною установкою, яка спрямовує активність українців передусім у напрямку подолання, руйнації існуючого стану речей, стимулюючи процеси соціального партнерства. Соціальна спільність здатна до трансформацій і здатності виробляти нові правила співіснування, нові засоби захисту й збереження власних громадських рис.

Досвід України показує, що правова і соціальна ситуація дедалі більше характеризується конфліктністю, насиченням суспільної свідомості та суспільних відносин цінностями і нормами ззовні, посиленням неморальних проявів та психології підкорення. В Україні все ще триває процес диференціації та поляризації суспільства, що спричинює конфронтацію не лише особистих, а

й соціально-групових інтересів. Дане явище породжує й накопичує соціально-психологічну напругу. Майже не реалізується проголошене з Конституцією забезпечення прав і свобод громадян, що призводить до апатії й розчарування, стає основою ганебного кола суспільної свідомості, що починається масовою недовірою й закінчується посиленням психологічного дискомфорту, стресами тощо.

Визначимо основні *завдання* соціального партнерства для стабілізації і покращення соціальних взаємин в українському суспільстві:

- a) втілення значущих інтересів соціальних груп суспільства. Завдяки соціальному партнерству, люди отримують додаткові можливості задовольняти свої потреби і інтереси;
- b) соціальне партнерство раціоналізує вирішення протиріч, що виникають, сприяє вирішенню конфліктів;
- c) соціальне партнерство – це управлінська тактика, налагодження суспільної взаємодії;
- d) соціальне партнерство передбачає інтеграцію суспільства, забезпечує гармонію приватних та суспільних інтересів. Через це, завдяки соціальному партнерству, підтримується цілісність суспільства, стабільність та суспільний порядок;
- e) соціальне партнерство становить середовище легітимної соціалізації особистості. Людина входить до соціального простору, засвоюючи норми і етику співробітництва, та виробляє своє ставлення до суспільної взаємодії;
- f) завдяки соціальному партнерству, утворюються нові форми соціальної організації життя, забезпечується іноваційність суспільного розвитку. Можливості соціального партнерства розширюються завдяки впливу на всі сфери суспільного життя.

Проблема згуртування суспільства у складний період розвитку є однією з найважливіших для соціального партнерства. Попередні принципи суспільного устрою, та взаємодії його компонентів в такій ситуації перестають відповідати новим реаліям суспільного життя. Для відновлення відповідної рівноваги

необхідні консолідуючі ідеї, які здатні нейтралізувати деструктивні процеси. Такою є ідея прогресивного і динамічного розвитку, у відповідності з якою нація прагне досягти добробуту й вирішувати назрілі проблеми, узгоджуючи власні інтереси з інтересами інших націй. Вона є найприйнятнішою в цивілізованому світі, оскільки стимулює розкриття внутрішнього потенціалу нації, сприяє поліпшенню добробуту кожного її громадянина, створенню іміджу демократичної держави. Саме вона після проголошення Україною незалежності постала перед нашим суспільством як найактуальніша й водночас найскладніша.

У стабільних соціальних системах у кожній соціальній групі виробляється чітка ієрархія цінностей, свідомість групової норми праці та права, яка згодом трансформується в загальнонаціональну шкалу цінностей. Людина, вирвана з рідного їй природного середовища, втрачає мотиви поведінки. Офіційно проголошені цілі та ідеали перетворюються у формальні умовності. Для значної периферійної частини маргінальних утворень характерне прагнення силового розв'язання проблем, моральний нігілізм, відсутність ясних соціально-ціннісних орієнтирів. На практиці це спричиняє розширення соціальної бази радикальних проявів соціальної дезадаптації.

З особливою силою процеси соціальної деформації торкнулися таких соціальних груп, як жінки і молодь. Негативно на становлення ціннісних орієнтацій впливає деформування каналів залучення молодого покоління до сучасного громадського життя. Стан невизначеності, відчуття соціальної ущербності, підсилюване зневажливим ставленням держави, підштовхує зазначені групи до прискореної маргіналізації, „запланованої невизначеності”.

В сучасному українському суспільстві існує ще одна загроза для процесів розвитку громадянського суспільства і соціального партнерства. При теперішньому рівневі народжуваності Україна відчує демографічну кризу трудових ресурсів приблизно у 2025 році. За цієї ситуації банк вакантних робочих місць буде сформований переважно у сфері малокваліфікованої праці,

що не буде слугувати ситуації стабілізації соціального простору в найближчому майбутньому.

Необхідність інтеграції України у світове співтовариство, потреби економічної і соціальної доцільності, спонукають керівників до встановлення особистих контактів, налагодження конструктивних взаємовідносин, в першу чергу, в сфері соціальних взаємин. В Україні на сучасному етапі її розвитку продовжується процес структуризації і поляризації суспільства з виділенням певних груп, прошарків і страт, появою та інституціоналізацією нових, не існуючих раніше елементів соціальної структури, з поступовим визначенням і висуненням певних інтересів (політичних, економічних, культурних), з формуванням відповідної представницької системи, які ці інтереси уособлюють і репрезентують перед владними структурами.

При різкій соціальній поляризації дорослого населення нині в Україні, молоде покоління може стати вагомим важелем у формуванні дієвих засад соціального партнерства, що сприятиме посиленню соціальної стабільності у майбутньому. Прийняття Верховною Радою нової Конституції України, безперечно, має велике значення для стабілізації загального стану країни, оптимізації політичних процесів та консолідації суспільства.

Соціальна ситуація України ґрунтується на визнанні пріоритету міжнародного права, орієнтації на ідею безпеки для себе. Зазначені принципи сприяли реальному входженню України у центрально-європейський правовий простір. Отже, подальший розвиток українського соціального і правового довкілля є одним з вагомих соціальних і політичних завдань сьогодення, що вимагає здійснення ряду радикальних політичних, економічних та соціальних перетворень.



## Висновки до першого розділу

Феномен соціального партнерства інтерпретується з позицій сучасної правової думки у якості сукупності різноманітних форм свідомого, цілеспрямованого здійснення людьми практики існування громадою, відкритої, публічної взаємодії, недирективної «суспільної солідарності», обумовленої не споконвічними традиціями чи примусовими санкціями, а такої, що є наслідком спонтанного волевиявлення, бажання і вміння людей домовлятися, цінування вартостей «соціального капіталу». Нині, в контексті створення парадигми соціального партнерства, проголошуються незаперечними такі невід’ємні права людини, як право участі в управлінні своєю країною, прав на свободу вільного пересування, вибору місця проживання тощо. Однак вони залишаються абстрактною декларацією, якщо не закріплені юридично й не забезпечені відповідними політичними засобами.

Суть правового курсу держави на дотримання принципів соціального партнерства проявляється в її функціях як основних напрямках діяльності стосовно соціального життя громадян: безпека життєдіяльності, врегулювання економічного життя, соціальних конфліктів, культурно-виховна функція, сприяння розвитку системи освіти, здоров’я, науки, спорту, забезпечення обороноздатності країни. Правова культура, соціальне партнерство у громадянському суспільстві має характеризуватися цінуванням і дотриманням принципів соціальності, взаємоповаги, солідарності, толерантності.

## РОЗДІЛ 2

### ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОМАДЬКОГО СПІВЖИТТЯ І СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

#### 2.1. Генезис прав і свобод людини в Україні (історичний аспект)

Права людини, їх еволюція, призначення, забезпечення та реалізація – одна із вічних проблем історичного, соціально-культурного поступу людства, вона незмінно перебуває у центрі уваги політичної, економічної, правової, етичної, релігійної та філософсько-соціальної думки. Концепція прав людини, за образним висловом, «відлита із розігрітої історичної речовини», яка ще далеко не застигла.

Каталог прав людини, який зафіксований у багатьох міжнародно – правових документах та у вітчизняному законодавстві, є результатом тривалого історичного формування стандартів та еталонів, які стали нормами сучасного демократичного суспільства. Процес пошуку взаємовідносин індивіда та влади охоплює тисячоліття. На шляху розвитку свободи і правосвідомості все чіткіше проявляється прагнення людства обмежити всевладдя держави, захистити особу від диктату державних органів та нерідкого свавілля посадових осіб, надати особистості можливості для самовизначення.

Зародження ідеї прав людини бере свій початок в V-IV ст. до н.е. в древніх полісах Стародавньої Греції та Риму, де вперше виникли ідеї демократії і з'явився інститут громадянства. В ранніх полісах-державих з громадянством були пов'язані насамперед за все політичні права, а саме свобода, право брати участь в управлінні державними справами, в здійсненні правосуддя тощо. Ще зарано казати про права людини в загальному розумінні, тут справа йде лише про громадянські права. Але інститут громадянства свідчить про наявність особливої соціальної системи, яка дістала назву громадянського суспільства. Воно виникло за античних часів у Стародавній Греції у вигляді полісу, який

складала громадська община. Всі члени общини є рівними у своїх правах громадянами. За класичним висловом Аристотеля, поліс є співтовариством вільних людей, а полісна (громадська) людина за своїм визначенням є суспільно-свідомою істотою..

В числі документів, які вперше закріпили демократичний устрій Афін були Правова Кодифікація Драконта 621р. до н.е.; економічні і соціальні реформи Солона і конституційна реформа Клісфена 510р. до н.е.

У працях давньогрецьких мислителів-софістів ще у VI-V ст. до н.е. були закладені основні концепції природного права стосовно прав людини, розвинуті згодом філософами Стародавнього Риму. Софісти доводили, що природні права стоять набагато вище ніж права, які надаються державними законами. Мислитель Антифонт (бл. 400 до н.е. - ?) обґрунтовував ідею про рівність всіх людей від природи, розрізняв “закони полісу” та “закони природи” (природне право), віддаючи перевагу останнім.

Софіст молодшого покоління Алкідам Елейський (1 пол. IVв. до н.е.) стверджував, що всі люди, навіть раби, рівні у своїх правах, бо “бог всіх без виключення створив вільними, а природа нікого не зробила рабом”. Великий внесок у розвиток ідей про права людини належить Аристотелю (384-322р. до н.е.). Філософ поділяє політичне право на природне і волеустановлене, за сучасною термінологією «позитивне». За Аристотелем, все право в цілому (і природне і волеустановлене) та права індивіда носять політичний характер і можливі лише в державі. Поділяючи всіх людей на вільних та рабів, він обґрунтовував це твердження виходячи з духовних та тілесних особливостей людини. Згідно з цими ознаками, він проводив різницю “між формальною рівністю людей, заснованою на природних особливостях людини і фактичною рівністю, яка залежить від відмінностей в здібностях людей”.

Концепції природного права були згодом розвинуті філософами Стародавнього Риму. Особливо системними і ґрунтовними в цьому відношенні були вчення філософа і політичного діяча Марка Тулія Цицерона (106-43 до н.е.) і римських юристів. Розвиваючи попередні природно-правові уявлення,

Цицерон апелював до закону природи і права як основи спілкування людей у державі. Природне право, за його вченням, виникає раніше від держави з її писаними законами, тому останні мусять відповідати вимогам природного права. Критерієм справедливості є відповідність законів, установлених волею людей, законам природи. Він підкреслював, що при створенні держави, необхідно “рівномірно розподілити права, обов’язки та повноваження – для того, щоб достатньо влади було у магістратів, достатньо впливу у ради мудріших та достатньо свободи у народу”. Завдяки Цицерону природні права людини перейшли з сфери філософії в галузь “правового мислення та правової освіти”.

Ідею духовної свободи всіх людей, незалежно від громадянського стану, висловлював представник стої Сенека (бл. 4 до н.е. – 65 н.е.). У своєму вченні Сенека обстоював ідею про те, що всі люди, незалежно від їхнього походження чи майнового стану, повинні стати суб’єктами права. Всі люди рівні, так як вони всі “товариші по нещастю”, бо однаково перебувають під владою долі.

Стоїцизм як ідеологія панував на державному рівні в Римі в I-II віках н.е. Однак стверджувати про існування реальних прав людини в той час було б значним перебільшенням. Навіть Цицерон та Сенека володіли рабами.

Проблеми прав людини, її свободи та недоторканості, взаємовідносин з державою займають важливе місце на етапі занепаду феодалізму і зародження капіталістичних відносин. В цей період церква втрачає свій вплив. Духовна влада поступово переходить до рук влади світської. Настає епоха політичних і соціально-буржуазних революцій. Гуманістичне спрямування суспільної думки цього періоду втілюється в ідеологію Відродження. В цей час з’являються теорії природного права, що мали прогресивний характер в аспекті проблеми свободи і недоторканості людини.

Одним із найяскравіших мислителів епохи Відродження був Ніколо Макіавеллі (1469-1527). У своїх поглядах на права та свободи людини він відходить від середньовічних уявлень про безпосередню і абсолютну залежність людини від Бога, обґрунтовує концепцію про те, що людина навпіл

заручник своєї долі, а навпіл залежить від своєї активності, творчості, вміння долати перешкоди, тобто від своїх здібностей та дарувань. Макіавеллі вважав, що формою державного правління повинна бути республіка. Тільки за умови існування цієї форми держави свобода і недоторканість людини набувають позитивного змісту: в нормативно-правових актах закріплюється формальна рівність, недоторканість економічної, політичної, соціальної, культурної та особистої свободи. Погляди Макіавеллі виразно репрезентовані у його відомій праці “Державець”, де набір «благодіянь», що держава надає своїм підданам, досить обмежений. Приділяється особлива увага військово-охоронним заходам (забезпечення зовнішньої безпеки, підтримки ремесла, землеробства і торгівлі). Однак в республіці Макіавеллі немає місця гарантованим державою правам і свободам. Таке нехтування пояснюється тим, що піддані, за автором, самі не зацікавлені в володінні такими правами. Людей турбує не їх відсутність, а можливість зберігати недоторканою свою приватну власність. На його думку, люди змиряться зі втратою волі, престижу, влади, але ніколи не простять втрату майна.

В історичному та теоретичному розвитку нових уявлень про права та свободи людини в епоху переходу від феодалізму до капіталізму вирішальне значення набувають проблеми політичної влади та її формально рівної для всіх правової організації у вигляді упорядкованої системи розподілу гілок влади, для виключення можливості узурпації державної влади в руках однієї особи, органу або союзу.

Говорячи про генезис прав і свобод людини на теренах *України*, їх обсяг, рівень забезпеченості і захищеності з боку держави необхідно нагадати, що починаючи з XIV ст. більша частина українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського. У цей період точилася боротьба селянства за станові права, вольності та привілеї. В результаті Литовські статuti (1529, 1566, 1588 pp.) закріпили ряд принципово нових підходів до статусу особи.

У період козацько-гетьманської доби зусиллями Богдана Хмельницького та його прихильників було створено козацьку державу та відновлено

національні, релігійні та економічні права українського народу. Вершиною козацького нормотворення вважається Конституція Пилипа Орлика 1710р. В історичних джерелах ця Конституція має назву “Пакти і конституції законів та вольностей війська запорозького, укладені між ясненьом паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками... прийняті публічною ухвалою обох сторін, року божого 1710, квітня 5, при Бендерах” та в ній закріплені вимоги стосовно організації влади та її поділу на три гілки, виборності урядовців, утвердження прав і свобод громадян тощо. Цей своєрідний договір викликає інтерес як перший конституційний акт на Україні, за допомогою якого робилася реальна спроба «підвести юридичне обґрунтування під державний лад України», зазначає визнаний фахівець у галузі історії держави і права, академік М.Василенко. І хоча договір не містив у собі в собі точно сформульованих норм, його статті містили в собі деякі питання, породжені українською практикою. Зокрема зазначалося, що гетьман не повинен допускати зловживань і утискань народу, підтверджував принципи українського звичаєвого права. Конституцію Пилипа Орлика можна вважати першою європейською конституцією в сучасному її розумінні. Зокрема цим актом обмежувалися податкові стягнення, встановлювалось непорушне правило захисту жінок – вдів козаків, дружин козаків, дітей-сиріт, на гетьмана покладался обов’язок забезпечувати додержання непорушних громадянських вольностей.

Певний внесок у розвиток ідей прав та свобод людини в Україні в XVII-XVIII ст. зробили прогресивні діячі Києво-Могилянської академії – Й. Кононович-Горбацький, Л. Баранович, І. Галятовський, І. Гізель, С. Яворський, М. Козачинський, Г. Сковорода та інші.

В Україні початок реального конституційного процесу можна пов’язувати з поваленням самодержавства та організацією у березні 1917 року Української Центральної Ради. Протягом 1917-1918 років Центральна рада прийняла чотири Універсали, які можна розглядати як спроби знайти найоптимальніші форми державно-правового устрою України. Питання надання і забезпечення прав і

свобод людини і громадянина вийшло за межі політично-правових вимог і стало перетворюватися на реальну справу. Важливим політико-правовим кроком було прийняття III Універсалу, яким було проголошено Українську Народну Республіку у складі Російської республіки. Дев'ятого січня 1918 р. був прийнятий IV Універсал Центральної Ради, в якому проголошувалося, що “однині Українська Народна Республіка (УНР) стає самостійною, незалежною, вільною, суверенною державою українського народу”. 29 квітня 1918р. було прийнято Конституцію УНР, за допомогою якої Центральна Рада намагалася запровадити в Україні демократичний устрій. Про це свідчить розділ II Конституції під назвою “Права громадян України”, який закріплював демократичні права і свободи, зокрема:

- право на недоторканість житла – “Домашнє огнище признається недоторканим” ;
- таємниця листування, свобода слова, друку, сумління, перемін місця перебування – “Установлюється листова тайна. Органам державної влади не вільно відкривати листів без судового наказу...Ніхто інший на території України не може бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, якщо він не переступає при тім постанов карного права.”.
- соціальні і культурні права: на освіту, користування національною культурою та інше;
- політичні права – “Громадяне УНР користуються усією повнотою громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування.”

Але вона так і не набрала чинності, в день її прийняття в Київ увійшли німці, почалася доба Гетьманату Павла Скоропадського. Надалі було прийнято низку конституційних актів Гетьманату, Директорії і ЗУНР, які закріплювали досить широкий спектр політичних і особистих прав і свобод громадян України.

Як вже зазначалося, за часів Радянської влади в Україні було прийнято чотири конституції (1919, 1929, 1937, 1978 рр.). Всі конституції закріплювали різний правовий статус особи, обсяг її прав і свобод. Концептуальною основою закріплення прав людини в конституціях тривалий час залишалися положення Декларації прав трудящого і експлуатованого народу, прийнятої у січня 1918 р. Найбільш повно закріпила систему прав і свобод людини Конституція УРСР 1937 року, провідне місце в ній посідали:

- економічні права (право на особисту власність і право спадкування особистої власності, право на працю тощо);
- соціальні права (право на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби і втрати працездатності);
- культурні права (право на освіту);
- політичні права (свобода слова, друку, зборів і демонстрацій, свобода совісті тощо);
- особисті права (недоторканість особи, недоторканість житла, таємниця листування);
- виборчі права (закріплювались окремим розділом).

В Україні відбувалися об'єктивні суспільно-політичні зміни у напрямі демократизації, що зумовлювалося прийняттям нею міжнародно-правових зобов'язань і членством у міжнародних організаціях. Під час другої Світової війни за свій вагомий внесок у розгром фашизму Україна набула широкого визнання і авторитету на міжнародній арені, у 1945 р. стала – одним з фундаторів Організації Об'єднаних Націй. На Першій сесії Генеральної Асамблеї ООН Україна була обрана членом Економічної і Соціальної Ради ООН.

Взагалі у період, який розпочався після Другої світової війни у процесі розробки проблематики прав людини і громадянина відбулися великі зрушення. Вони, зокрема, позначилися на державному, політичному і соціальному житті сучасної України.



## 2.2. Наслідування традицій громадського життя і принципи об'єднання спільноти

Термін «*традиція*» (лат. *traditio* – передача, надання) характеризується як універсальна форма закріплення, фіксації та вибіркового збереження будь-яких інших елементів соціокультурного досвіду, також універсальний механізм його передачі, що забезпечує стійку історико-генетичну спадкоємність у соціокультурних процесах [19, с. 74]. Як форма збереження, акумуляції, відтворення і передавання соціального досвіду традиції мають складну структуру. Вони містять ідеї, уявлення та погляди, та переконання, соціальні ідеали та цінності, норми та принципи, почуття та емоції, потреби та інтереси, звичаї, звички та смаки, обряди, свята й урочисті церемонії. Традиції – це один з найважливіших факторів суспільного прогресу, поступального розвитку усієї культури. Будучи важливими складовими елементами культури, вони характеризують спосіб життя людей, сприяють формуванню духовного світу особистості" [19, с. 209].

Функцію механізму “соціального наслідування” звичаї і традиції здійснюють різними шляхами та засобами й на різних рівнях суспільних відносин. Передаючи новим поколінням усталені зразки конкретних дій, звичаї орієнтують на певний тип соціальної поведінки. Організуючи суспільну життєдіяльність кожної нової генерації людей на стереотипових засадах історичного успадкування, звичаї сприяють формуванню сукупності духовних якостей представників певної соціальної верстви або групи. Ідейний зміст і світоглядна спрямованість обрядовості розкриваються лише в органічній єдності з системою суспільних відносин.

Історичний аспект передбачає розуміння традиції як засобу поєднання минулого, сучасного і майбутнього, в якому утверджується моральне право та перевага колишніх інститутів чи суспільств у цілому, а також необхідність наслідувати встановлені зразки в поведінці, що є онтологічно вірним моментом здійснення практики сучасного. Наукові дослідження різних часів і країн з даної

проблематики дають можливість припустити, що на первісному етапі існування людського колективу в міру поступового виходу за межі біологічних інстинктів починається утверджуватись суспільна система нормативної регуляції життя. Найбільш яскраво це доведено у працях таких учених, як О.Потебня, П.Чубинський, М.Сумцов, Дж.Фрезер, В.Д.Угринович, Б.Малиновський. Значний внесок у розробку проблеми здійснили сучасні українські дослідники В.Скуратівський, Т.Гаєвська, Н.Данилевська, М.Ткач та ін.

### *Принципи об'єднання спільноти*

Уперше чіткий розподіл усіх культурних спільнот на колективістські та індивідуалістичні, здійснив Г. Лебон у книзі „Психологія соціалізму” (1908 р.). Вчений зазначав, що усі теорії суспільного ладу, при зрозумілій різниці між ними, зводяться до двох протилежних принципів: індивідуалізму й колективізму. При індивідуалізмові кожна людина опікується лише собою, її особистісна діяльність досягає максимуму, діяльність держави відносно кожної людини є мінімальною. У розвитку сучасної цивілізації ці принципи організації спільнот весь час викликають більшу чи меншу напружену дискусію.

*Чоловічість – жіночість чи маскулінність – фемінність.* За цим показником культурне позиціювання пов'язане із ставленням людей до ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Домінуючими цінностями з високими показниками чоловічого начала є орієнтація на досягнення та успіх; домінуючими цінностями у суспільстві з високим показником жіночого начала є наявність піклування про близьких та шанування життя. В культурах з високим показником чоловічого начала питомої ваги набувають професійні здобутки, які віддзеркалюють статус особистості. В культурі з перевагою жіночого начала цінність життя важливіша за статус, люди у такому об'єднанні часто демонструють симпатію до слабкого.

*Індивідуалізм – колективізм.* Індивідуалізм, вказує Г.Хофстеде[71], відображається у тих культурах, де люди піклуються в першу чергу про себе і членів своєї родини, що не є характерним для людей, котрі належать до інших членів групи, представники яких піклуються про членів родини в обмін на їхню

вірність. Тому позиція стосовно інших членів суспільства, уявлення про взаємодію у них різні. Переважно у представників культури з високим показником індивідуалізму є прийнятим покладання на особистісні якості, коли „Я” має велике значення у розбудові життєвої стратегії, в культурах із домінуванням колективізму вирішального значення мають відносини з іншими людьми. Представники цих культур мислять категорією „Ми”.

Відмінності у побуті, організації повсякденної поведінки представників індивідуалістичних і колективістських культур є суттєвими.

*Для індивідуалістичних культур характерні наступні риси.*

Сім'я означає ядерну сім'ю, у якій особистість проживає певний період життя. Сім'я може міняти свою форму частіше одного разу. Подружжя обирається за велінням душі, і рішення про шлюб приймається за обопільною згодою на основі любові. Відчуття життя підкреслюється додатково тим, що сім'я – це стабільна економічна одиниця. Дітям підкреслюють їх незалежне значення і прищеплюють відповідальність за власні справи. Вища мета виховання - незалежна людина. Дитинство і молодість захищені й шановані. Діти не беруть участі в повсякденних справах (значних господарських роботах). Дорослі мають власні грошові ресурси. Передбачається, що кожна людина може сама себе утримувати. Люди діють у межах громади, згідно з спільно виробленими правилами. У політиці й трудовій діяльності обирають людей для вирішення особливих завдань на основі їх знань і компетентності.

*Для колективістських культур шлюб є сімейною угодою, що приймається задовго до вчинення обряду. Шлюб – це не тільки союз особистостей з двох сімей, це встановлення близьких зв'язків між ними. Дорослі контролюють дитячі справи. Від дітей не очікують власної відповідальності. При виховному впливі вказують тільки на помилки, на якісь порушення. Діти поступово вчаться дотримуватися поведінки, яка відповідає груповим очікуванням членів сім'ї і групи. Головна мета виховання - формування людини як члена групи, залежного від неї.*

Найчастіше гроші близької спільноти перебувають у спільному користуванні. Справа честі у випадку потреби поділитися грошима з другом чи родиною. Гроші діляться на підставі ідеї: „Сьогодні я даю гроші в сім'ю, а завтра дасть інший”. Вся родина віддає зарплатню у загальносімейну касу, з якої гроші використовуються на всіх. Спільне господарство дозволяє робити більші придбання. Члени сім'ї допомагають при започаткуванні підприємства, можуть покрити витрати на подорож. Той, хто працює за кордоном, утримує свою сім'ю на батьківщині. Для людей важлива, насамперед, солідарність всієї сім'ї і найближчого оточення. Кожен може використовувати владу у власних інтересах, інтересах своєї сім'ї і громади.

1) Індивідуалізм і колективізм культур сягає своїм корінням в ті дві цивілізації, які сформувалися ще в стародавні часи. Стародавня колективістська культура землеробських племен породила ідею держави, якою деспотично управляє цар або фараон, а культура європейських племен мисливців-збирачів викликала появу демократичних форм правління, за яких кожний індивід має право на прийняття колективних рішень;

2) індивідуалістичні й колективістські культури містять певне протиріччя у назві, коли йдеться про владу. Так, в індивідуалістичних культурах влада завжди представлена групами, а рішення приймаються колективно. У колективістських культурах влада також належить групі, але її символізує один індивід, який має право на одноособове рішення.

Не можна не відзначити властивих господарській культурі колективістських цінностей. Це пов'язано в основному з тим, що, українська модель господарського розвитку належала до общинного типу економіки. Спочатку громада складається, можна сказати під тиском необхідності, тому що спільно легше було вижити в суворих кліматичних умовах на безкрайніх просторах. Згодом громада захищала від погрози завоювання сусідніми племенами, забезпечувала безпеку в економічній, правовій і морально-етичній сферах.

*Громада* (як і цех, братство) була таким осередком мирян, який базувався на принципах колективної взаємодопомоги та на колективних формах спілкування. Саме ці принципи в складних соціально-економічних умовах були найбільш дієвими, дозволяючи не тільки вижити, але й створити досконалу систему духовного єднання.

Українська громада завжди виступала насамперед *органом контролю* за поведінкою своїх членів. Громада була головним *осередком збереження і передачі традиційних етичних уявлень та норм поведінки*, що забезпечувалося за допомогою громадської думки. Використовуючи механізм громадської думки, громада сприяла формуванню необхідних норм поведінки людей. З одного боку, вона заохочувала тих, хто відзначався моральними якостями або особливими успіхами в праці чи громадській діяльності й хто мав неабиякий хист, з іншого – засуджувала порушників етичних норм.

У громадському житті України нині спостерігаємо дві взаємопов'язані тенденції: з одного боку, універсалізацію моральних традицій сучасного соціуму, з другого, – поглиблення морального змісту традиційної моральної культури. Загалом для політико-правового розвитку нашої країни протягом останніх десятиліть характерним є зниження значення “традиційного” механізму трансляції правових цінностей і норм та підвищення ролі “раціонального”. Ці зміни зумовлені соціально-економічними і соціокультурними зрушеннями.

Динаміка транслювання традицій і норм громадського життя простежується в межах конкретних суспільно-історичних обставин. Із зміною соціальних умов неодмінно піддається трансформаційним змінам і традиція, це дає право говорити про соціальну мобільність традиції, її здатність бути практичним регулятором суспільного життя за будь-яких історичних обставин.

Із зміною соціальних умов змінюються і традиційні патріархальні форми життєдіяльності, і механізми успадкування традицій. Нові моральні, психологічні, ідеологічні цінності стають основою нових світоглядних

пріоритетів з їх подальшим закріпленням і трансляванням в суспільній свідомості.

Особливості трансляції традицій громадського життя в Україні полягають в успадкуванні поколіннями моральних норм на рівні побуту, свідомості, суспільних відносин, які закріплювались звичаєвим правом, релігійними установами, сімейно-шлюбною практикою. Трансляція морального досвіду на художньому рівні яскраво закріпилась у формах усної народної творчості – фольклорі та міфології.

Серед механізмів трансляції норм громадського життя в українській культурі головне місце належить сімейно-побутовій обрядовості, де сім'я посіла центральне місце в моральному кодексі українського суспільства. Велику роль в успадкуванні морального досвіду в культурі відіграє система сімейного виховання, якій в українській традиційній культурі надається першочергове значення.

Залучення суспільства до цінностей, норм громадського життя і моралі загалом, що перевірені на доцільність історичним розвитком нашої країни, є засобом гуманістичної організації життя людини в суспільстві. Так, звертаючись до минулого, потрібно використовувати традиційний досвід для прищеплення дітям трудових навичок, любові до праці, до книги, до життя, виховуючи в них повагу до старших, до батьківського авторитету, формуючи високоморальні якості – чесність, людяність, порядність, почуття гідності, національної самосвідомості, любов до свого народу, української культури, рідної мови.

Об'єктивна потреба у формуванні цінностей громадського співжиття і ціннісних орієнтацій молоді в сучасному культурному аспекті викликана самим буттям у період становлення і розвитку української держави, нової соціокультурної системи. Відбуваються зміни у мотиваційній галузі діяльності молоді, проступають негативні тенденції, орієнтації на споживання, інфантилізм, утриманство; зростає потяг до масової культури, яка нівелює моральні норми та принципи. Розмитість моральних норм та пануючий нігілізм

гальмують формування смисложиттєвих цінностей та ціннісних орієнтирів молоді.

Останніми роками все більше відходять у минуле інерційність мислення й рудименти старого життя. У сучасному процесі розбудови громадянського суспільства в Україні утверджуються позитивні тенденції, які віддзеркалюють процес національного духовного відродження. Яким буде його майбутнє, багато в чому залежить від цілеспрямованості в досягненні мети і згуртованості різних верств і ланок суспільства, передусім, органів державного управління.

Високі перспективи для розвитку громадянського суспільства в Україні відкриває сучасна орієнтація на *європейський вибір*. Як зазначав відомий письменник Р.Іванчук, це зробило можливим переміщення України з Азії в Європу. Проте слід зауважити, що раптовість такої метаморфози вимагає відповідної психологічної підготовки широких верств населення, нового рівня національної свідомості. Етика громадянського суспільства в Україні здатна сформувати тип цивільного суспільства – "етико-центристську модель" з її орієнтацією на суспільний ідеал, що має більш високий соціально-політичний потенціал по зрівнянню з протестантською етикою західного індивідуалізму, спрямованого винятково на автономну особистість.

## **Висновки до другого розділу**

Громада виступала насамперед органом контролю за поведінкою своїх членів, являючись головним осередком збереження і передачі традиційних етичних уявлень та норм поведінки, що забезпечувалося за допомогою громадської думки. Використовуючи механізм громадської думки, громада сприяла формуванню необхідних норм поведінки людей. З одного боку, вона заохочувала тих, хто відзначався моральними якостями або особливими успіхами в праці чи громадській діяльності й хто мав неабиякий хист, з іншого – засуджувала порушників етичних норм. Звичаєво-нормативна система становила

основу громадського життя українців. В соціальній сфері головним регулятором дотримання традиційних норм спілкування залишалася громадська думка. Вона визначала поведінку членів громади як у побуті, так і на "миру". Чітко додержувались етичні норми міжпоколінних та міжстатевих взаємин, відстоювались корпоративні, сімейні інтереси. Принципи контролю забезпечували усталений порядок у традиційному українському селі, стабільність моральних устоїв, а водночас і егалітарність побутових взаємин.

Традиція – це механізм регуляції суспільних відносин, засіб збереження та відтворення стереотипізованих форм поведінки згідно діючих культурних норм та цінностей. Життєвість традиції вказує на стабільність системи соціальних взаємин. Стійке функціонування “сучасного” суспільства значною мірою залежить від потужності традиційно-культурних елементів та їх включення в сучасну систему соціальних відносин.

За культурною диференціацією позицій виокремлюють показники маскулінності – фемінності, індивідуалізму-колективізму. Переважно у представників культури з високим показником індивідуалізму є прийнятим покладання на особистісні якості, коли „Я” має велике значення у розбудові життєвої стратегії, в культурах із домінуванням колективізму вирішального значення мають відносини з іншими людьми. Представники цих культур мислять категорією „Ми”.

Домінуючими цінностями з високими показниками чоловічого начала є орієнтація на досягнення та успіх; домінуючими цінностями у суспільстві з високим показником жіночого начала є наявність піклування про близьких та шанування життя. В громадянських суспільствах з високим показником чоловічого начала питомої ваги набувають професійні здобутки, які віддзеркалюють статус особистості. В громадянських суспільствах з перевагою жіночого начала цінність життя важливіша за статус, люди у такому об’єднанні часто демонструють симпатію до слабкого.



## РОЗДІЛ 3

### СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ І ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

#### **3.1. Формування громадянського суспільства в правових реаліях сучасної України**

Формування політичних реалій сучасного українського суспільства з часів незалежності відбувалось на засадах демократизації усього державного механізму. Цей процес супроводжується безліччю соціальних суперечностей та потрясінь, виявами психологічного дискомфорту для значної кількості громадян. Розвиток політичних подій після революції Гідності у 2014 році спричинив виникнення гострих військових, соціальних, економічних, внутрішньо- і зовнішньополітичних, правових, міжнаціональних та моральних проблем. Увага ж державних керівників нерідко концентрується на розв'язанні другорядних проблем.

В.Макарчук наголошує, що в Україні виникла модель суспільства „з розтрощеним кістяком вертикальної ієрархії, яке застигло на грані бідності та озлобленості, роздратованого, але водночас недієздатного, такого, що не має належного потенціалу ні для активних творчих дій, ні навіть для активного самозахисту. Домінуючим у суспільстві стає тип авторитарної особистості з властивими їй соціально-політичною пасивністю та фаталізмом, схильної лише до стихійного бунту” [38, с. 247].

Необхідність інтеграції України у світове співтовариство, потреби економічної доцільності спонукають політичних лідерів до встановлення особистих контактів, налагодження конструктивних взаємовідносин, в першу чергу, в сфері соціальних взаємин.

Зовнішня політика України ґрунтується на визнанні пріоритету міжнародного права, орієнтації на ідею безпеки для себе. Зазначені принципи з

самого початку становлення нашої незалежності сприяли реальному входженню України у центрально-європейський простір. Однак подальше просування в цьому напрямку не може відбуватися само по собі, воно вимагає здійснення ряду радикальних політичних, економічних та соціальних перетворень.

Внутрішньополітичні відносини сучасного періоду означені наявністю у суспільстві дезінтегруючих процесів, світоглядним хаосом, важкою соціально-психологічною атмосферою, відсутністю чіткого уявлення про шляхи подальшого розвитку та цінностей, на які слід орієнтуватися. Особиста та соціальна невизначеність громадян, їхня невпевненість у стабільності соціальних структур, гальмують процес формування сучасної політологічної культури. Посилилися позиції радикальних політичних сил з властивим для них прагненням міцної влади, що на рівні буденної свідомості ототожнюється з авторитаризмом. Перебіг загальнонаціональної кризи поглиблений ситуацією пандемії у світі і Україні, відсутністю стабільної державної політики в гуманітарній сфері. В соціально-економічній сфері за останнє десятиліття ХХІ ст. в житті українського суспільства не відбулося суттєвих позитивних змін на краще. Різко піднялися ціни за комунальні послуги й на продукти харчування.

Але спостерігаються зрушення у політичній свідомості громадян в умовах формування політичної культури. За роки незалежності зазнали оновлення усі структурні елементи політичної культури – цінності, навички, орієнтації, методи та прийоми політичної діяльності. Соціум поступово звикає до політичного плюралізму, до диференціації політичних підходів, відкритого висловлювання думок. Стає нормою позитивна установка на засвоєння світового досвіду, зростає відчуття включеності України у світовий політичний процес.

Триває формування політичної системи держави з урахуванням як апробованого досвіду еволюції демократичних країн Заходу, так і власних традицій. Примітними ознаками процесу державного будівництва стали посилення впливу Верховної ради – вищого законодавчого органу, зміцнення

виконавчої влади, розвиток системи місцевого самоуправління, фінансово-банківської системи. Вищезазначене позначилося на формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні. Намітилася стабілізація політичних процесів: зміцнилася вертикаль виконавчої влади, нових якісних рис набула діяльність політичних партій та суспільно-політичних рухів, збагатилася практика політичного життя (форуми громадянських сил, референдуми, опозиційна протидія тощо).

Прогресові політичних взаємин розбудові громадянського суспільства в Україні протистоять негативні політтехнології: політичні маніпуляції, відвертий політичний популізм. Останнє спричинило неповагу до владних структур, державних та політичних лідерів; дистанціювання від власної держави, „відчуження” від політики (феномен абсентеїзму – „неучасті”).

### **3.2. Сучасна інтерпретація конституційних прав і свобод людини у громадянському суспільстві**

Основа конституціоналізму – права і свободи людини. Адже головна мета створення Основного закону держави полягає у забезпеченні свободи та безпеки особи. Основне призначення конституції, справедливо наголошує Ю.Габермас, забезпечення демократії і гарантування прав громадянина. В чому вони полягають? Відповідь на це запитання потребує з'ясування поняття «право» та відповідно «права людини». Тільки вільні люди у вільному суспільстві здатні сповна виявити свої здібності, можливості, насамперед реалізувати свою свободу.

Перше систематичне тлумачення категорії “право” було здійснене німецьким вченим В.Н. Хохфельдом (1879-1918)[72]. Він стверджував, що термін «право» («right») використовується як базове поняття правознавства і означає будь-який вид юридичної переваги.

Термін «права людини» (human rights) було вперше вжито у 1942 р., коли держави-союзниці антигітлерівської коаліції в Декларації ООН висловили своє тверде переконання в тому, “що повна перемога над ворогами є надзвичайно важливою для захисту життя, свободи, незалежності та релігійної свободи, а також для забезпечення прав людини і справедливості як на власній території, так і на інших територіях”.

З часом положення про те, що права людини (у тих чи інших формах і інтерпретаціях) – є необхідним, невід’ємним та обов’язковим компонентом будь-якого права, являє собою суб’єктно-людський аспект сутності права як особливого типу та специфічної форми соціальної регуляції. Право без прав людини так само неможливе, як і права людини, що існують поза правом.

У правознавстві сформулювалися два підходи до розуміння природи прав людини: природний і позитивістський.

Згідно з першим права людини природжені, вони іманентні їй як соціальній істоті. До таких прав належить право на життя та на свободу, на рівність та справедливість тощо. Позбавленню людини її природних прав заперечує сама суспільна природа людської істоти. Ось чому завдання держави полягає у тому, щоб, по-перше, визнати ці права, закріпити їх у Конституції і законах та, по-друге, гарантувати їх реалізацію й охорону. Такий, природний підхід визнається і закріплений у конституціях США, Франції, Італії, Іспанії, України тощо.

Другий – позитивістський – підхід полягає у тому, що свої права людина отримує від держави, їх природа є суспільно-патерналістською (у ролі «pater» – батька виступає держава-благодійник). Чимало конституцій, зокрема Німеччини, Австрії створювалися саме на основі юридико-позитивістського підходу до розуміння права, що призводило до ототожнювання права та закону. Позитивістський напрям витлумачує права людини як певну «вартість», що встановлюється державою як верховною силою, наділену правом розпоряджатись долями індивідумів.

У другій половині ХХ ст. в міжнародно-правових документах спостерігається певне “пом'якшення” категоричного протистояння природного та позитивістського підходів до прав людини і навіть їх зближення. Природно-правова доктрина дедалі більше акцентує увагу на витоках походження прав людини, інтерпретує їх як невід’ємні, невідчужувані властивості людини. Вона ставить права людини вище від держави, обмежуючи тим самим тоталітарні зазіхання держави. Однак, не знаходячи закріплення в позитивному законодавстві, права людини зберігають декларативний характер, що ускладнює виконання державою функцій по їх забезпеченню і захисту. Позитивістський підхід, у свою чергу, обґрунтовуючи свою позицію «дарованих прав», апелює до імперативного характеру моральних категорії, таких як свобода, справедливість, самостійність індивіда. В будь-якому разі центральним пунктом існування розбіжності цих підходів є розуміння сутності категорії «права людини».

Дискусія щодо сутності поняття «права людини» утворює один із центральних пунктів сучасного правознавства. Узагальнено можна виділити три основні підходи до дефініції прав людини:

1. Права людини як можливості діяти певним чином. Саме такої думки дотримується П. Рабінович, який вважає, що права в загальному розумінні – це, по-перше, можливості діяти певним чином (або утримуватись від певних вчинків) з тим, щоб забезпечити «нормальне існування» індивіда, його розвиток, задоволення власних потреб. Причому, якщо йдеться про основні права, то це саме ті можливості, позбавлена яких людина не зможе нормально існувати як суспільна істота. Але при цьому слід зазначити, що сутність «нормальності» існування, її міра визначається суспільною обґрунтованістю потреб людини, які самі, будучи результатом її біологічного і соціального розвитку, не є незмінними.

Погоджуючись з думкою про те, що право – юридично визнана можливість для особи вибрати вид і спосіб поведінки, потрібно додати, що для її реалізації необхідні позитивні дії з боку держави або правомочність людини на участь у

діяльності окремих політичних і економічних структур (право на відшкодування за рахунок держави матеріальної чи моральної шкоди; гарантування кожному інформації щодо прав; право на безпечне довкілля; право на освіту; право на охорону здоров'я тощо).

2. Другий підхід підкреслює необхідність закріплення прав людини в нормативно-правових актах та ототожнює їх з поняттям свобода. Права людини – це визначені нормативно-структуровані властивості та особливості буття особи, які репрезентують її свободу і є невід'ємними та необхідними умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами.

3. Третій підхід звужує поняття прав людини до лише можливостей одержувати певні блага від держави. Деякі науковці дотримуються думки, що права людини – це соціальні можливості індивіда одержати певні блага. Це визначення не є вдалим, тому що воно не розкриває в повній мірі зміст цього поняття, адже недоліком такого розуміння прав людини є недооцінка похідних прав людини, недостатня увага до їх значення у порівнянні з основними конституційними правами.

Отже можна підсумувати, що права людини – це такі можливості особи, закріплені в міжнародно-правових документах та національному законодавстві, які зумовлюють її здатність діяти певним чином чи утриматись від дій заради забезпечення власного гідного існування, реалізації своїх розумних потреб.

Незважаючи на певні розходження у трактовці поняття «права людини» науковці - правники згодні з тим, що ця категорія є загальновизнаною, що підкреслює її універсальність. Універсальні стандарти прав людини сьогодні виступають як мінімальні орієнтири для закріплення їх у національному законодавстві.

Універсальність концепції прав людини полягає в наступному:

Права людини є визнанням значимості для населення всієї планети, вони вселюдські. Адже людина є найвищою соціальною цінністю і концепція її прав має це зафіксувати.

Метою людських прав та свобод є забезпечення вільного розвитку особистості.

Права людини – це морально-правовий інструмент модернізації суспільства, спосіб налагоджування цивілізованих суспільних зв'язків, впливовий регулятор узгодженої поведінки людей, формування взаємовідносин між ними.

Як юридичний інститут права людини закріплені у національних законах, у своїй системності вони утворюють реальний механізм реалізації та оформлення в міжнародних документах в якості інтернаціональних стандартів.

Права є невідчужувані і підлягають обмеженню тільки за спеціальною процедурою.

Важливою теоретичною проблемою теорії прав людини є питання їх класифікації. В законодавстві України конституційні права та свободи згруповані за сферами життєдіяльності громадян. Згідно цього критерію у Конституції України визначені наступні групи прав, кожна з яких являє собою певну систему.

- Громадянські права і свободи;
- Політичні права і свободи;
- Економічні права та свободи;
- Соціальні права і свободи;
- Культурні права і свободи людини і громадянина.

У змістовному виразі конституційні права і свободи об'єктивно визначаються у відповідності з досягнутим рівнем економічного, політичного, культурного і духовного розвитку суспільства.

Юридична природа конституційних прав і свобод виявляється у ряді специфічних правових властивостей та спільних рис:

Виникають на основі загальних правовідносин, а впливають безпосередньо з Конституції, що визначає їх зміст та обсяг.

Виражають насамперед відносини і зв'язки громадянина із державою; інші права регулюють відносини і зв'язки або громадян і органів держави, або громадян і державних та громадських організацій, або громадян між собою.

Конституційні права і свободи існують постійно, не припиняються і не виникають знову.

Зміст і обсяг конституційних прав і свобод усіх громадян однакові, тоді як суб'єктивні права і юридичні обов'язки в конкретних правовідносинах виключно різноманітні і за своїм змістом і за своїм обсягом.

Реальність конституційних прав забезпечується не стільки індивідуальними зусиллями і не забороненими законом засобами кожного громадянина, скільки державним і суспільним ладом.

Механізм реалізації прав людини включає заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини та складається з організаційних і нормативних частин. До організаційної частини механізму відносяться органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації. Нормативна частина містить норми відповідних галузей права, зокрема конституційного, трудового, житлового, право соціального забезпечення, тобто норм об'єктивного права.

Розглянемо детально функціонування правових норм в Україні на прикладі *забезпечення права на трудову діяльність*.

Нормативну основу реалізації права на працю складає Конституція України, Кодекс законів про працю України, закон України «Про охорону праці», закон «Про зайнятість населення» та інші нормативно-правові акти.

Право на працю реалізується працездатним населенням у працездатному віці, що закріплено в статті 4 Закону України «Про зайнятість населення». Змістовну визначеність цього нормативно-правового акту становлять такі принципи як добровільність праці, вибір виду діяльності; захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безоплатне сприяння у підборі роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної



підготовки, освіти тощо. Громадяни, які шукають роботу можуть розраховувати на допомогу держави у професійній підготовці та перепідготовці, а також одержання допомоги по безробіттю та матеріальної допомоги по безробіттю відповідно до стажу роботи тощо.

Законом України «Про зайнятість населення»[23] визначено, що право на працю реалізується через можливість забезпечення громадянам права на працевлаштування і вибір роботи шляхом звернення до підприємства, установи, організації, індивідуального селянського (фермерського) господарства або при безплатному сприянні державної служби; право громадян на професійну консультацію, підготовку, перепідготовку і одержання інформації у сфері зайнятості; право громадян на професійну діяльність за кордоном; право громадян на соціальний захист у сфері зайнятості.

Механізм реалізації права на працю включає в себе право на належні, безпечні і здорові умови праці, що передбачено законом України «Про охорону праці». Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, які зокрема зобов'язані впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки; забезпечувати санітарно-гігієнічні умови організації виробничих та інших процесів; забезпечувати якість машин, обладнання, будівель, споживчих товарів тощо. Проте теперішній стан економіки української держави унеможливорює практичну реалізацію права працівників на безпечні умови праці та їх гарантій. Надзвичайно високий рівень зношеності фондів промисловості України створює загрозу не тільки звичайних нещасних випадків на виробництві, а й техногенних аварій.

Забезпечення конституційного права на працю громадян України сьогодні не є лише внутрішньою проблемою держави. Україна є членом Міжнародної організації праці і свого часу приєдналась до низки конвенцій, зокрема таких, як Конвенція №14 «Про щотижневий відпочинок на промислових підприємствах» (1921 р), Конвенція №29 «Про примусову працю» (1930 р), Конвенція №52 «Про щорічні оплачувані відпустки» (1936 р), Конвенція №79 «Про нічну працю дітей

та підлітків на непромислових роботах» (1946 р), Конвенція №95 «Про захист заробітної плати» (1949 р), Конвенція №122 «Про політику в галузі зайнятості» (1964 р), та інших, про хід виконання яких Україна має щорічно звітувати перед МОП.

Одним з шляхів реалізації права на працю є створення умов по запобіганню безробіттю. Проблема зайнятості та працевлаштування сьогодні в Україні та і в світі є одними з найбільш актуальних. За даними Держкомстату України в середньому за 2017 рік чисельність економічно активного населення становила 22322,3 тис. осіб, в той час як зайнятого 20904,7 тис. осіб. Чисельність безробітних (за методологією МОП) в середньому за 2017 рік 1417,6 тис. осіб, що становить близько 6%; зареєстрованих у службі зайнятості було лише 673,1 тис. осіб.

Згідно ст. 22 Кодексу законів про працю України, всі громадяни мають рівні трудові права, незалежно від походження, соціального чи майнового стану, расової чи національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру діяльності, місця проживання та інших обставин.

Питання гендерної рівності та забезпечення рівних прав у трудовій сфері жінок і чоловіків досить давно обговорювалися. Але лише з першого січня 2006 року набув чинності закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»[22]. Закон вперше заборонив роботодавцям в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей. Цим законом створені реальні передумови для забезпечення жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей у працевлаштуванні, просуванні по службі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці, здійсненні рівної оплати праці жінок і чоловіків при однаковій

кваліфікації та однакових умовах праці, як це передбачено Конституцією України та міжнародними документами.

Найбільш мало захищеною верствою населення у трудовій сфері в Україні залишаються інваліди. Їхні права на працю в багатьох випадках залишаються просто декларацією, так як не забезпечуються відповідним механізмом реалізації. Існують нормативно-правові акти, які зобов'язували великі та середні підприємства створювати спеціальні робочі місця для інвалідів, але процедура прийняття інваліда на роботу настільки ускладнена і бюрократизована, що керівництву підприємства легше сплатити штраф, ніж наймати інваліда. В той же час в Німеччині особи з фізичними вадами перебувають під особливим захистом держави. Для них законодавство (§ 19 книги I Соціального Кодексу) передбачило право на додаткову допомогу при отриманні робочих місць. Таку допомогу повинно надавати відомство праці. Закон «Про стимулювання зайнятості інвалідів» зобов'язує роботодавців на підприємствах, де працює більше 16 робітників, надавати не менш ніж 6% робочих місць інвалідам. Федеральний уряд має право збільшувати цю квоту до 10 % .

Спираючись на міжнародний досвід Верховна Рада України прийняла закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні», який набрав чинності першого січня 2006 року. Закон визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації обмежень життєдіяльності, викликаних порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, функціонування системи підтримання інвалідами фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

### **3.3. Позиціювання громадянської зрілості і конструювання сучасних соціальних практик громадянського суспільства**

Сьогодення породило нове розуміння співвідношення між сучасними та традиційними елементами у процесі розвитку суспільства. Розвиток і модернізація інституційних сфер стають все більше залежними від ступеня руйнації традиційних елементів наявного способу життя.

В сучасних розвинених країнах все більше віддається перевага інтересам окремого індивіда над інтересами громади, держави, що дозволяє зняти соціальну напругу у відносинах між людиною і колективом, державою, нацією в культурах певного типу. Водночас актуалізується потреба “укорінення”, співвіднесення себе як особистості з традиціями моральної культури соціуму.

Моральним змістом сучасної української традиційної культури є, в першу чергу, ідеал вільної у своїй творчості та виборі людини. Здатність традиційної моральної культури збагачувати соціокультурну систему виявляється у можливості людини вільно вибирати все, що відповідає її духовним та практичним потребам з багатющої духовної скарбниці людства. Проте, усвідомлення певної традиційної системи як самоцінної данності, тотальності традиції, якого б забарвлення вона не набувала (релігійно-конфесійного, суспільно-політичного чи національно-культурного), блокує продуктивний розвиток національної культури. Невідповідність певної етнокультурної традиції вимогам часу, реальним умовам життя народу та рівню духовних запитів людей породжує її кризу [41, с. 489].

Для соціокультурного розвитку нашої країни протягом останніх десятиліть в цілому характерним є зниження ролі “традиційного” механізму трансляції цінностей і норм, натомість – зростання ролі “раціонального”. Ці явища зумовлені глибокими соціально-економічними і соціокультурними зрушеннями.

Соціально-політичну атмосферу в сучасному українському суспільстві можна однозначно характеризувати як складну. Моральна культура впливає на

суспільну атмосферу, що не лише визначає орієнтири соціальних реформ, а й визначає їх межі. Вона ніби окреслює ту межу, за якою лишається попередній суспільний устрій. Зміст соціально-політичних орієнтацій зумовлюється особливостями перебігу сучасних трансформаційних процесів в Україні.

Реальність сьогодення висуває перед людиною свої смисложиттєві питання. Криза всіх сфер суспільного життя, що відбувається зараз в Україні, примушує замислитися, перш за все, над шляхами її подолання і створення нового типу цивілізованих суспільних відносин. Орієнтація на відродження духовних цінностей, християнську самопожертву, самовіддачу, братерську взаємодопомогу, притаманні українському менталітетові, створюють ґрунтовну базу для вироблення такого шляху розвитку української культури, який покликаний стати належним внеском у культурну скарбницю людства.

Двоїстість менталітету позначалася на своєрідності організації українського суспільства. Воно насамперед орієнтоване передусім на внутрішні механізми самоорганізації: саме тому тут набули певної викінченості системи спорідненості, кумівства, свояцтва, побратимства, посестринства, цехи, громади тощо. Така спрямованість, підсилена відповідною системою етнічних і національних стереотипів, характеризує українство як суспільство, здатне протистояти зовнішнім впливам.

Необхідне передусім згладження суперечності світоглядних орієнтацій старшого та молодого поколінь, здолання залишків рабської психології. У зв'язку з цим видається дуже актуальним вислів сучасного французького філософа Е.Муньє: „Неможливо принести свободу ззовні, полегшивши життя людей або дарувавши їм Конституцію: отримавши її, вони одразу ж впадуть у забуття і знову прокинуться рабами” [46, с. 81].

У ХХІ ст. людина втрачає свої колишні переваги як носій цінностей традиційної культури, потрапляє у сувору залежність від нав'язуваних їй стереотипів поведінки. Через об'єктивні обставини вона змушена включатися в жорстку конкурентну боротьбу за виживання, за матеріальним благополуччям, дотримуватися незвичних форм духовно-практичної діяльності. Ставши

жертвою таких обставин, людина та суспільство потерпають від душевного дискомфорту, втрати автономності духовного життя, традиційних ідеалів національної та світової культури [70, с. 52]. Суспільні потреби у поєднанні з реальними можливостями спонукали людину діяти на свій страх і ризик. Епоха вільної конкуренції відкривала перед людьми широкі можливості для соціальної творчості, для особистої ініціативи, чого раніше людство не знало. В цей період розвиток культури пов'язаний із зростанням автономії особистості, утвердженням індивідуалізму, розвитком почуття самоцінності.

Людина ХХІ ст. перебуває у світі віртуальної реальності – там вона черпає нові образи, змісти. Сучасна інформація і техніка створюють свого роду стереоефект особливої реальності, що може матеріалізуватися в людині, “ззовні” проникаючи в неї, роблячи її своєю складовою, підпорядковуючи собі й примушуючи її розвиватися запрограмовано. Як приклад - розвиток країн західної цивілізації, де технічний бум, фактично, відірвав людину від нормального, стабільного життя, що зумовило послаблення традиційної культури й тотальну індивідуалізацію.

У сучасному світі втрачається легітимізація традиційних соціальних інститутів. У багатьох сферах життя (сімейній, громадській, культурно-освітній) відчувається нестача соціальної стабільності та впорядкованості суспільного. Сам устрій життя, суспільні інститути репрезентуються у новому значенні, інакше сприймаються людьми, ніж це було навіть у недалекому минулому: відбувається переоцінка цінностей.

Успадкування традицій в українському суспільстві все більше пов'язується з процесом політичних перетворень, з необхідністю вибору оптимального напрямку їх здійснення. Характер соціально-політичних інновацій залежить від особливостей розвитку відповідних структур громадянського суспільства. Суспільний рух інституалізується у формі політичних партій і об'єднань, які все більше трансформуються в інноваційну силу, здатну демократизувати життєдіяльність соціуму. Таким чином, традиційна культура дає людині не тільки знання, а і вміння орієнтуватися у складних проблемах сучасності,

пропонуючи людині вивірену часом та досвідом попередніх поколінь стратегію життєдіяльності.

Громадою вирішували, будували, думали. На ґрунті національних традицій сьогодні необхідно визначитися в стратегії оцінки колективних формами виховання: слід розібратися, що в цих формах треба зберегти, а від чого відмовитися.

Проведене соціально-політичне дослідження на тему: *«Політичні і ціннісні орієнтації у сучасному суспільстві»* підтверджує думку про те, що впродовж останніх років в Україні, є наявним високий рівень деморалізованості серед населення, що пов'язано з відсутністю соціального запиту і обумовлене низьким рівнем довіри до влади, політичною і громадянською дезадаптацією.

Зрозуміти джерела деморалізованості загалом нескладно. Глибоке, раптове руйнування усталеної системи суспільних відносин створює ціннісно-ідеологічний вакуум, який, у свою чергу, призводить до дезорганізації соціальної та індивідуальної поведінки великих мас людей, що через глобальні суспільні зміни перебувають у стані душевного потрясіння. Крах ідеалів, глибоко закорінених у свідомості, створює підвищену стривоженість, нагнітає страх. Психологічна нестійкість, зумовлена політичною, особистою і соціальною невизначеністю, невпевненістю людини у стабільності соціальних і правових структур, різко знижує індекс активності нормотворчої культури на зразок громадянського суспільства. Настрої зневіри, соціальної апатії здатні провокувати непередбачувані поведінкові реакції, аж до їх крайніх, патологічних форм. Спеціалісти з тривогою пишуть про стан психічного здоров'я людей у суспільствах, про політичну істерію і депресію, соціальну шизофренію і масову невротизацію та й інші невтішні діагнози.

## Висновки до третього розділу

Соціально-політичну атмосферу в сучасному українському суспільстві можна однозначно характеризувати як складну. Моральна культура впливає на суспільну атмосферу, що не лише визначає орієнтири соціальних реформ, а й визначає їх межі. Зміст соціальних орієнтацій і соціального партнерства зумовлюється особливостями перебігу сучасних трансформаційних процесів в Україні. Все більшої актуальності набуває ефективне використання інноваційного політико-правового потенціалу молоді у прискоренні процесів розбудови громадянського суспільства, зміцненні засад власної державності й утвердженні моралі соціального партнерства.

В громадянському суспільстві створюються умови, що сприяють виробленню морально-ціннісних регулятивів соціального партнерства як системисоціальної, політичної, правової взаємодії. До них передусім належить: свобода дії, вибору, воля людини як основний чинник громадянської поведінки. Адже лише за умови наявності свободи і відповідальності перед людиною постає питання власної громадянської відповідальності за здійснений вчинок.

Організація ефективного управління громадянським суспільством є першочерговим завданням політичних лідерів сучасності з метою забезпечення громадянських прав і свобод, створення умов для самовизначення, незалежності від зовнішніх авторитарних сил, почуття внутрішньої безпеки, орієнтації на високі смисложиттєві цінності.



## ВИСНОВКИ

Соціальне партнерство за своїми характеристиками є явищем вельми складним, що зумовлюється складністю самих процесів організації життєдіяльності особи, групи, суспільства, суперечливістю ціннісних орієнтацій, домагань, ставлень, життєвих прагнень та планів на рівні персоналій, соціальних доктрин і суспільних прагнень. Справжня здатність соціального партнерства до врегулювання взаємин проявляється найчастіше у суперечливих ситуаціях: у спілкуванні та взаємодії, що зачіпають домінуючі цінності, ролі, стани, настрої суб'єктів; у невдоволеності організацією роботи, нормами та законами суспільства, індивідуальними особливостями індивіда. Специфіка взаємин соціального партнерства полягає у тому, що вони виникають при наявності зацікавлених сторін, поведінка і дії яких спрямовані на вироблення активної форми співробітництва.

Неадекватність правових реалій соціальним потребам призводить до дисбалансу у розумінні ролі держави, всієї управлінської надбудови. Досить часто суперечливі дії влади спричиняють суспільну стурбованість й соціальний нігілізм. Зазначені суперечності правової ситуації в Україні стають на заваді процесам здійснення соціальних перетворень, утруднюють «випереджаючий» розвиток соціального партнерства, уповільнюють дію прогресивних тенденцій в галузі соціального будівництва, формування громадянської культури.

Такою є лише невелика частина правових і соціальних проблем, з якими вже зіткнулася Україна, і які необхідно оперативно вирішувати. Соціальне партнерство спрямоване сьогодні на підтримку широких соціальних верств в загальнонаціональному масштабі; надання своїй діяльності легітимності у підтримці свобод і прав людини т. ін. Така практика необхідна державі задля отримання визнання її інституційних структур, її політичного статусу у контексті повноправного учасника соціальних процесів, для інспірації тиску на користь державних інтересів з боку окремих груп населення.

Необхідність дотримання принципів соціального партнерства в розбудові громадянського суспільства виступає нагальною потребою часу та є можливим шляхом виходу з гострої політичної та соціальної кризи, у якій сьогодні знаходиться Україна. Ідеологічно процес дотримання стандартів соціального партнерства в розбудові громадянського суспільства визначається принципами співробітництва, толерантності, правової моралі, формуванням демократичного світогляду, вихованням самосвідомості та самоповаги, поваги до оточуючих, адже соціальне партнерство – це передусім механізм самоорганізації спільнот, дієвість якого визначається принципами самоврядування й культурного розвитку.

Соціальне партнерство в громадянському суспільстві є механізмом соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистої та суспільної комунікацій. Поняття соціального партнерства визначається як свого роду простір соціальної і правової комунікації, місце соціальної дії, відносно автономне щодо держави. Від правових реалій і здійснення соціальних програм в Україні, від реальних результатів соціальних реформ, прийняття управлінських тактик в соціальній сфері, від дотримання принципів етики сучасного соціального партнерства, залежатиме швидкість повноцінного залучення українського суспільства до процесів загальноєвропейської інтеграції.

У розвинутих суспільствах право пов'язане з державою і не може існувати окремо від нього, оскільки його загальнообов'язковість забезпечується заходами державного впливу, а самі норми як правило приймаються, змінюються або скасовуються тільки державними органами. У суспільствах, де державна влада відсутня чи її вплив дуже слабкий, правові взаємини можуть регулюватися встановленими традиціями, релігією. У свою чергу держава не може існувати без права, тому що нормами права регулюються державний лад, а це форма правління держави, її територіальний устрій, політичний режим. А також організація і порядок діяльності державних органів, міри покарання за невиконання обов'язкових указівок держави, а також інші суспільні відносини, важливі для існування держави.

Соціальне партнерствовиступає проектом державотворення у громадянському суспільстві, бажаною моделлю справедливих, рівноправних відносин, як міжособистісних, так і міжсуб'єктних. До складових ознак соціального партнерства доречно віднести 1) наявність громадянської свідомості та самосвідомості; 2) приватність особи, її автономію; 3) дотримання прав людини й особи; 4) дієвість принципів самоорганізації у соціальних інституціях й об'єднаннях; 5) розвиток правових ініціатив; 6) гнучка система соціального захисту; 6) обмеження втручання держави у функціонування сфери соціальної взаємодії.

Шляхи виходу із нинішньої критичної ситуації й утвердженні принципів соціального партнерства вбачаються в потребі розвитку традицій правової моралі, у зверненні до національних традицій права, у формуванні української еліти, захисті народних моральних традицій на державному рівні.

Суспільна життєдіяльність кожної нової генерації людей організовується на стереотипових засадах історичного успадкування, до яких слід віднести звичаєве право і правові традиції, які виконують спільну для них роль засобів стабілізації і відтворення суспільних відносин з огляду на природний процес зміни поколінь й відновлення інституції громадянської взаємодії. Функцію механізму “соціального наслідування” звичаєве право і правові традиції здійснюють різними шляхами та засобами й на різних рівнях суспільних відносин. Провідною засадою у сприйнятті поведінки людей для українського народу є принцип справедливості, якого дотримуються не лише у врегулюванні міжособистісних стосунків, а й у сфері соціального партнерства на різних рівнях соціальної взаємодії. Життєвість традиційних форм регуляції вказує на стабільність системи соціального партнерства.

В Україні на сучасному етапі її розвитку продовжується процес структуризації і поляризації суспільства з виділенням певних груп, прошарків і страт, появою та інституціоналізацією нових, не існуючих раніше елементів соціальної структури, з поступовим визначенням і висуненням певних інтересів (політичних, економічних, культурних), з формуванням відповідної

представницької системи (тобто утворенням партій і громадсько-політичних рухів, які ці інтереси уособлюють і репрезентують перед владними структурами). У розвитку сучасної спільноти, вирішального значення набувають відносини з іншими, особистісні інтереси підпорядковуються та узгоджуються з інтересами громади, таким чином принципи організації спільноти вибудовуються на засадах соціального партнерства, де індивідуальне життя людей не суперечить і узгоджується з усталеними нормами права, створюючи можливість функціонувати соціальним взаєминам в рамках та інтересах громади й громадських утворень.

Ідея прогресивного і динамічного розвитку сучасного суспільства на засадах соціального партнерства, розвивається сьогодні у відповідності з прагненням досягти добробуту й вирішувати назрілі проблеми, узгоджуючи власні інтереси з інтересами інших представників соціуму. Вона є найприйнятнішою в цивілізованому світі, оскільки стимулює дотримання конституційних прав і свобод, сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу особи і громади, поліпшенню добробуту кожного її представника, створенню іміджу демократичної держави. Саме ідея прогресивного і динамічного розвитку сучасного суспільства на засадах соціального партнерства постанала сьогодні як найактуальніша й водночас найскладніша.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / Є. Білозьоров, О. Гіда, А. Завальний та ін. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. 260с.
2. Аристотель. Политика. // Сочинения: В 4-х т. М.: Мысль, 1983. Т.4. 379 с.
3. Бабкін В.Д. Соціальна держава та захист прав людини. // *Правова держава. Щорічник наукових праць*. Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2017. 477с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. К.: Знання, 2015. 381с.
5. Бойко М.Д. Порівняльне трудове право: навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 384с.
6. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // *Право України*. 2011. №12. С. 33
7. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произведения. М.: Прогресс, 1990. С.644-735.
8. Василенко М.П. Конституція Филиппа Орлика // *Академічна юридична думка*. К.: Ін Юре, 1998. 503с. С.141
9. Виконавча влада і адміністративне право/ За заг. Ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавничий дім «Ін-Юре», 2012. 668с.
10. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: Монографія / Н.М.Хуторян, Ю.В.Баранюк та інші; Відп. ред. Н.М.Хуторян. К. : ТОВ «Видавництво "Юридична думка"», 2008. 304 с.
11. Гетьман Г.П., Килимник Ю.В. Чи стане Україна соціальною державою? Бесіди про Конституцію. К., 1996. 22с.
12. Глотов Б. Б. Класифікація форм державного правління: український контекст. Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: зб. наук.пр.Вип. 2(5).Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014. 307с.
13. Гоббс Т. Левиафан. М.: Мысль, 1989. 621 с.
14. Гусейнов Л.Г. Відповідальність держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини./ Автореф. докт. дис. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького. К, 2000. 36с.
15. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Київ: ППС, 2017. 436с.
16. Дідковська І.О. Роль інституту омбудсмена в процесі інтеграції України до Європейського союзу. // *Держава і право. Збірник наукових праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України. Вип.60, 2015. 816с.

17. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. / Автореф. дис. канд.юр. наук. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К. 2002. 19с.
18. Загальна декларація прав людини. К.: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. 12с.
19. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, доц. В.Д. Ткаченка, проф. О.В. Петришина. Харків : «Право», 2012. 432с.
20. Закон України “Про місцеве самоврядування” від 21 травня 1997р. [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
21. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 - [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
22. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року – [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
23. Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991р. [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
24. История политических и правовых учений. / Под общ.ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсисянца. 3-е изд., стер. М.: Издательство НОРМА, 2003. 736с.
25. Історія української Конституції. / Упоряд. А.Г. Слісаренко, М.В.Томенко. К.: Право, 1997. 464с.
26. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами). К.: Кондор, 2002. 353с.
27. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов’язків людини і громадянина в Україні // *Право України*. 1998. №11. С.29
28. Кодекс законів про працю України. Офіційне видання. Парламентське видавництво. К., 1998. 96с.
29. Козюбра М. Теоретико-методологічні аспекти прав людини. // *Український часопис прав людини*. 1997. №3-4. С.9-10
30. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2013. 336с.
31. Коментар до Конституції України. / Інститут законодавства Верховної Ради України. Друге видання, виправлене і доповнене. Київ, 1998. 412с.
32. Конституційне право України / За заг. ред.. Погорілко В.Ф. К.: Наукова думка, 1999р. 734с.
33. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред.. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М.Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544с.
34. Конституція України \ Конституційне законодавство України (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення) Книга перша. Київ. АТІКА. 2004.

35. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за редакцією академіка НАН України Ю.С.Шемшученка. К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. 252с.
36. Кузьма Т. М. Форма державного правління України: проблемні питання і шляхи їх вирішення. *Грані. Серія :Політологія*. 2009. №4(66). С. 136–139.
37. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // *Філософ. і соціолог. думка*. 1991. №10. С.25-77.
38. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. К.:Атіка, 2014. 616 с.
39. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. Т.42. М.: Издательство Политической литературы, 1974. 536с. С.62, 119
40. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2018. 472с.
41. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Авт. колектив: М.Бессонова, О.Бірюков, С.Бондарчук та інш.; За заг. ред. А.Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. – К.: вид-во «Ай Бі», 2014. 684с.
42. Панкевич О.З. Здійсненність прав людини «другого покоління» - визначальна риса соціальної держави// *Права людини і Україна*. Пр. Львів. лаб. прав людини Акад. прав. наук України / Ред.:П.М. Рабінович. Л.: Світ, 2009. 151с.
43. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 52с.
44. Політологічний енциклопедичний словник. / За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка.2-е вид., доп. і перероб. К: “Генеза”, 2004. 736с.
45. Популярна юридична енциклопедія / Колектив авторів: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, І.С. Чиж (голова ред.кол.). К. : Юрінком Інтер, 2003. 527с.
46. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: Монографія / Кресів О.В. (керівник авт.кол.), Луць Л.А., Мережко О.О. та інші / За ред..Ю.С.Шемшученка. К.: Інститут держави і права ім.В.Корецького НАН України, 2016. Вип.3. 256с.
47. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України: А.С.К., 2013. 652с.
48. Прокопець Л. Соціальна держава як політична реальність // *Право України*. 2000. №12. С. 16.
49. Пурей М.М. Становлення та розвиток права на працю // Україна між минулим і майбутнім: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. –

- Київ: Видавництво Національної академії внутрішніх справ України, 2002. – С. 80-84.
50. Пустовіт Ж.М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2001. 188с. С. 22
  51. Пустовіт Ж.П. Основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні. / Автореф. канд. дис. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К, 2001. 19с. С.16
  52. Рабінович П.М. Соціальна держава //Мала енциклопедія державотворення. К., 1996. С. 374.
  53. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина – К.: Атіка, 2004. 464с.
  54. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 44/25 від 20 листопада 1989 [www.uno.de](http://www.uno.de)
  55. Сіленко А. Політико-правові аспекти соціальної сфери: забезпечення прав людини // *Право України*. 1999. №11 С. 31.
  56. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704с.
  57. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. Монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. 600.
  58. Трудове право України. Підручник. 2-ге видання, стереотипне. / За ред.. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. К., Т-во «Знання», 2001. 564с.
  59. Філософський словник соціальних термінів / Під загальною ред. В.П. Андрущенко. К.-Х., 2002. 672с.
  60. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536с.
  61. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: “Каравела”, Львів: “Новий Світ-2000”, “Магнолія плюс”, 2003. 480 с.
  62. Хрестоматія з історії держави і права України. : у 2-х т.: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 2: Лютий 1917р. – 1996р. / Уклад.: В.Д.Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”. 2000. 728 с.
  63. Центр знань з прав людини. Національний університет внутрішніх справ та the British council. Предметна рубрика. - [www.naiu.kiev.ua](http://www.naiu.kiev.ua)
  64. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300с.
  65. Цюрупа М.В. Основи сучасної політології. Київ : Кондор, 2009. 354 с.
  66. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. К.: Юридична фірма «Салком», Юрінком Інтер, 2005. 560с.



67. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. К.: Вентурі, 2007. 304с.
68. Шемшученко Ю.С. Вибране. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 592с.
69. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень. К.: Юрінком Інтер, 1999. 304с.
70. Comparative Foreign Policy. Theoretical Essays. New York: David McKay Company, Inc., 2010.
71. Bundesgesetzblatt (BGB1). Neueste Fassung..Ausgabe 01.11.2003 Köln, Komet Verlag GmbH, 2003. 789s.
72. Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. 18., erg. Auflage Heidelberg; Müller, Jur. Verlag., 1991. S 176. 360s.
73. Holthusen Matthias. Recht im Alltag. Köln, Helmut Lingen GmbH, 2005. 704s.